

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Nogle Optegnelser

om

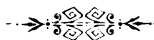
Andst og Gjesten Sogne

i de sidste Aarhundreder,

foretagne og samlede

af

Anders Simonsen.

Kolding.

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i Kolding ved H. P. Warberg.

1888.

Genudgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT 1974

ISBN 87-87490-64

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S, Kolding
1974

Anders Simonsen (1817–1905) var født i Gesten sogn. Forældrene var gårdmandsfolk og stammede begge fra Odense-egnen. 1838 blev han gift med Mette Jensdatter (1816–1899) fra Ravnholt, Gesten sogn, og overtog hendes fødegård. Til gården hørte 250 tdr. land, hvoraf en stor del var uopdyrket. Anders Simonsen gik straks i gang med kultivering og afvanding, ligesom han anlagde en større have ved gården. Hans aktivitet og dygtighed vakte opmærksomhed, og han fik snart tildelt offentlige hverv. I sognerådet 1856–65, i amtsrådet og landvæsenskommissær i 30 år, landstingsmand 1866–1878 og kreditforeningsrepræsentant i 25 år. Han var tidligt med i højskolebevægelsen, støttede Askov højskole i dens første tid og var i 1863 med til at oprette en højskole i Veerst.

I 1874 købte Anders Simonsen »Skødebjerg« i Vorbasse sogn. Til gården hørte ca. 700 tdr. land, hvoraf en mindre del var tilplantet, 1880 udskiltes »Skødebjerg Nygård«, hvortil det driftige ægtepar flyttede og gik – ikke længer unge – i gang med en ny opdykningsopgave. I løbet af 12 år bragte de denne opgave nær sin løsning, og navnene Mette og Anders Simonsen findes i Kongenshus mindepark. I 1894 flyttede de til-

bage til Ravnholt og tilbragte deres sidste år hos datteren i det gamle hjem.

Anders Simonsen havde historisk interesse og skrev som ældre denne lille bog, med præsteembedets liber daticus som skriftlig kilde, i øvrigt byggende på mundtlig tradition. Optegnelserne er præget af forfatterens historiske sans og nøgterne fremstilling, hvorfor de skønnes at være af så stor lokalhistorisk værdi, at de bør genudgives.

Udgivelsen er muliggjort ved tilskud fra VEJEN KOMMUNE og SPAREKASSEN SYDJYLLAND, Vejen.

Historisk Samfund for Ribe Amt.

Forord.

Ved enkelte Lejligheder er jeg kommet til at udtale mig om, hvorledes det har staaet til i Sognene i vore Forfædres Tid — deres Levevis — og hvilken Forskjel der kunde være blot paa Hundrede Aar, hvilket har givet Anledning til, at der er faldet Ytringer derhen, at det kunde være godt nok, der blev optegnet noget i saa Henseende for Efterslægten. En videre Betragtning herover har foranlediget mig til en Gang muligen at foretage Prøve i denne Retning. I Fjor Efteraar blev jeg fritaget for den sidste af de Forretninger, der var mig paalagte udenfor mine egne private Sysler, og det faldt mig da ind, at nu var Tiden kommen til at iværksætte det paatænkte simple lille Arbejde. En væsentlig Støtte har jeg haft i, ved Hr. Pastor Tiemroths Velvillie, at være overladt Præsteembedets Liberdaticus til Afbenyttelse, og hvorfor jeg herved aflægger min ærbødigste Tak til ham saa vel som til enhver anden, der har givet Bidrag med Oplysning om de stedlige Forhold. I hvor trykkende de nærværende Tider kunne synes at være for hver især i sin Stilling, kan man dog nok skjønne, at sammenligne vi dem med Fortiden, er der en stor Forskjel til det bedre i mange Maader. At fremstille dette for mine forhenværende Kommunefæller var Hensigten med disse Optegnelser, som saaledes overgives til velvillig Modtagelse.

Skjødøjbjerg Nygaard, i Januar 1888.

A. Simonsen.

I. Fra Svenskekrigen.

Det første, jeg kan erindre at have hørt i mine Drengear om Sognene, er, at efter den sorte Død, der indtraf omtrent ved 1340, da en meget stor Del af Jyllands Befolkning bortreves, skal en Familie vest fra være kommen til den nuværende nordligste Gaard i Gamst, som var ubeboet, og der opholdt sig nogen Tid, men derefter flyttet til Lille Andst og besat en ligeledes ledig Gaard og der forbleven. Dog er det noget tvivlsomt, at det er fra denne saa længst forsvundne Pesttid, at ovennævnte Sagn har bevaret sig; thi den 8de Præst i Sognene efter Reformationens Indførelse her, Pastor Laurits Nielsen Aagaard, har optegnet følgende i Liberaticus: »Udi Aanst og Gjesten Sogner ere 4 Gaarde øde, og til den hele By Lille Aanst er ganske ringe Sæd, fordi Indbyggerne ere nyligen tilkomne, og den meste Jord ligger udyrket siden fra Fjendernes Tid. Til den By Røvsinghoved i Gjesten Sogn ligger ogsaa efter Indbyggernes Beretning den meste og bedste Jord i store Lyng, fordi Indbyggerne ere forarmede og kunne ej forskaffe sig Midler til at dyrke den stærke lyngbegroede Jord med; disse 2de Byer vare efter gamle Folks Beretninger de bedste Byer med Kornsæd her i Sognene før Fjendernes Tid.« Efter denne Anførsel er det lige saa rimeligt, at disse Gaardbesættelser først have fundet Sted efter Svenskekrigene. Saaledes lyde Sagnene, at Beboerne i begge Gjестener maatte rømme fra deres Ejendomme ud

i Vester Gjesten Kjær igjennem Moradser, der belagdes med Brædder at færdes paa og tage Bolig i Knuderne, Egebjerg og Lund, som vare bevoxede med Smaaskov, medens Svenskerne huserede i Gaardene; de medbragte ogsaa Øxer og Leer til Forsvar mod Overfald af Fjenderne. Endnu i dette Aarhundrede er i Egebjerg Bæk funden Levninger af disse Forsvarsmidler.

At Agerdyrkningen i disse Tider forstyrredes er en Selvfølge; saaledes er fortalt, at fra Øster Gjesten blev Gjødning udkjørt paa Højmosebjergene under Krigen, men ikke spredt, og at disse Bunker med Tiden blev begroede med Lyng, hvoraf en stor Del endnu fandtes saaledes i de første 30 Aar af dette Aarhundrede. Denne Elendighed, som Svenskekrigene frembragte, sagdes endog at forværres af Brandenborgere og Polakker, der som allierede kom for at uddrive Svenskerne, idet nogle af disse bleve tilbage og ikke vilde forlade Landet, men strejfede omkring og foretog Plyndringer under Navn af Venner. Saadan Usikkerhed for Liv og Ejendom tvang Beboere, der laa noget adskilte fra Byerne, til at flytte deres Gaarde sammen; saaledes 2 Gaarde i Øster Gjesten, der laa nede ved Skoven. Gaardene maatte sluttes saa nær sammen, at de kunde lukkes indvendig og have Samfærdsel til gjensidig Beskyttelse. Om Sommeren, naar Markarbejdet var i Gang, og kuns en enkelt hjemme, beskyttedes man ved høje Porte, hvor Husene ikke vare sammenbyggede. Naar saa en Flok gjæstede Byen og forsøgte at klyve over Portene, stod Husbeboerne og stødte dem paa Fingrene med dertil dannede Stokke for at hindre Overfarten.

Disse usikre Forhold fortsattes langt ind i forrige Aarhundrede og Spor deraf endog i første Del af dette med en Efterslet af de saakaldte Natmandsfolk, der vandrede om som Skjærslibere, Kjedelflikkere eller dreve andre Smaafortretninger, almindeligvis en 5 til 8 Stykker i Flokken hørende til en Familie; ja undertiden kunde Familien være

dobbelt. Dette Uvæsen ophørte ved ansatte saakaldte Stodderkonger i Sognene, der skulde anholde enhver udensogns Betler og føre dem til Sognefogden til videre Foranstaltning. Af ovennævnte Natmandsfolk vare dog enkelte bosiddende og kaldtes Rakkere. Disse benyttedes til at tage Skindene af selvdøde Kreaturer og begrave Kroppene saa vel som til Drab af adskillige Dyr, som ikke maatte spises, navnlig Heste, Hunde og Katte. Rakkeren betragtedes for et uærligt Menneske, der ikke maatte sidde til Bords med andre Folk; ved Altergang benyttedes Foden af Kalke-disken til Vinen, og der iagttoges flere Regler lige overfor disse Folk, og hvis andre foretog sig noget af Rakkerens Forretninger, kom de ind under samme foragtede Tilstand. Hvornaar disse Fordomme udslettedes, har jeg ingen rigtig Kundskab om, det er vel ikke sket paa én Gang; thi Overtroen er vedholdende lige saa vel som Vantroen, ja saa vedholdende, at, skjønt meget aftaget, har dog Troen paa Bjergfolk, der havde Bolig i Kæmpehøjene og usynlige for Folk om Dagen, bevaret sig indtil vore Fædres Dage, endvidere paa Gjengangere eller Spøgelser, Folks Aander, der i levende Live havde begaaet Forbrydelser, som ikke vare opdagede, færdedes i Midnatstimen paatagende legemlige Skikkelser, bleve fortalte af gamle Folk i Aften-timerne i alvorlige Toner og satte stor Skræk i fantasirige Børn, saaledes at de ikke turde bevæge sig om Aftenen uden Døre eller i mørke Værelser uden stor Angst indpræntet i Hjertet saa fast, at det sent forvandt.

II. Noesgaard.

Herregaarde vides ikke at have existeret i Andst Sogn, men Gaarden Noes er bleven mærkelig i en Tid paa følgende

Maade: Medens Hoffet i det sextende og syttende Aarhundrede meget opholdt sig paa Koldingslot, skal en Skomagerdatter fra Andst, der drog til Kolding for at sælge Jordbær og ved at komme til Slottet med Bærrene bleven set af Prinsen (senere Kong Kristian den Tredie), og dette Bekjendtskab førte til, at hun ved ham blev Moder til en Dreng, der fik Navnet Kaspar Markdanner, og Moderen blev givet Gaarden Noes, at bebo og opføde Drengen, men denne Dreng er rimeligvis tidlig kommen derfra paa en latinsk Skole til videre Uddannelse; thi han blev en meget virksom Mand og blev Lensmand (det samme som nu Stiftamtmand) over daværende Koldinghus Amt fra 1585 til 1617 og døde 1618 paa sin Gaard Rønningesøgaard i Fyn. Han har vist ogsaa ejet baade Andst og Gjesten Kirker, thi der hænger begge Steder hans Vaaben: en springende Hjort imellem Bøgegrene. Paa Andst Kirketaarn er i en stor Sten udhugget: »1592 lod Caspar Markdanner dette Taarn bygge«, og paa Kirkeklokken staaer 1590. Paa Andst Kirkeloft har staaet: »1605 ved ærlig og velbyrdig Mand, Caspar Markdanners, Høvedsmand paa Coldinghus, Bevilling lod Jonas Colding, Sognepræst og Kirkeværger, gjøre dette ny Loft.« Efter jydsk Historic og Topografi blev Moderen til Caspar Markdanner gift med en Herre af Slægten Beenfeldt, som vedblivende beboede Noesgaard, og fik flere Børn ved ham. Denne Meddelelse i jydsk Topografi stemmer ikke rigtig med Folkesagnet; thi i min Ungdom paa-stodes, at det var kjendeligt nok, at de Folk, der i Løbet af Tiden stammede ud fra Noesgaard, lignede den oldenborgske Kongeslægt, hvoraf jeg har kjendt flere. En endnu levende af Slægten har fortalt, at en Ejer af Noesgaard ved Navn Hans Garp, fra forrige Aarhundrede, da han fornam, at Kreditorerne vilde fratage ham Gaarden, brændte alle gamle Documenter, for at de ikke skulde blive bekjendte med de tidligere Forhold af Gaardens Forrettigheder. I dette Aarhundrede er Gaarden beboet af en hel anden Slægt af

Bondestanden. I Andst Kirke lige indenfor Døren til højre under Mandfolkestolene ligger en Træramme, hvori er udskaaret: »Herunder hviler en ærlig og agtet Mand, salig Morten Scholster, barnefødt udi Holsten udi Vilster, — døde den 22de April 1700, hans ganske Alder 65. Gud give hannem en glædelig Opstandelse.« Denne Gravskrift synes ikke at staa i nogen Forbindelse med foregaaende om Andst Sogn.

III. Røjgaard.

I Liberdaticus findes følgende Beskrivelse: »Røjgaard har været tilforn en Herregaard; paa den har i forrige Tider boet Vilhelm Brochmand, som var for nogle Aar siden at se af Gjesten Kirkes Ligbaare, som han havde givet dertil. Jens Kaas K. M. Ritmester, hvis Frue hed Magdalene Margrete Brochmand mulig den forriges Datter. Af ham fik Kong Fred. IV. Gaarden, som blev nedbrudt, og Marken lagt ud til Rytterheste at græsse, og fik igjen Hylderslev By ved Varde, hvor han siden boede, og hans Efterkommere endnu ere. Af denne Jens Kaas var for faa Aar siden en Datter, som var en Almissem i Sognet og er nu død, ved Navn Mette Kaas. Men siden Røjgaard 1765 tilligemed hele Colding-Amt er solgt, har Tjørnelund købt Gaarden og er gift med Hr. Vøldikes Datter af Odense.«

Denne gamle Herregaard (ogsaa kaldet Røjslot) var bebyggende vesten for, hvor Gaarden nu ligger, og bekendte kan endnu vise Spor af Volde og Grave. I min Ungdom har jeg hørt noget af en Vise, hvori Omkvædet var: »Røjslot stander i Fare«. Da denne Vise blev forfattet, har Ejendommen vistnok været i Forfald. I den Tid, da Røj var Rytterkobler og blot brugtes til Græsning for Militærheste, vare ingen andre Bygninger end et lille Hus for

dem, der passede Hestene, hvilket var beliggende lidt østen for, hvor Vejen fra Chausseen fører til Veerst, det kaldtes Hyttehuset. Ved offentlig Avktion 30te Maj 1765 blev Røj Ryttergods uden Bygninger tilligemed Fæstegods Egholdt By 8 Gaarde og 2 Huse tilslagne Georg Jacobsen Tjørnelund for den Kjøbesum 5093 Rdlr. 33 Sk. Paa Røj Rettighed hvilede Hartk. 7 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Skovskyld 1 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. ufri Hovedgaardstaxt. I Stedet for Præstetiende 3 Rdl. $18\frac{2}{3}$ Sk., i Refusion og ligedan i Stedet for Kongetiende til Hospitalet i Kolding, for Højtidsoffer til Præsten ligesaa, til Degnen 1 Rdl. for Afgang i Offer. Tjørnelund opførte strax Bygninger, baade selve Røjgaard som og andre Steder paa Godset, hvoraf noget bortfæstedes og noget solgtes strax. 1784 solgte han Gaarden Store Røj til Mads Pedersen af Egholdt af Hartkorn 5 Td. 1 Fdk. 1 Alb., Skovskyld 3 Fdk. 1 Alb., efter at baade Egholdt By og 2 Td. 5 Skp. var fraskilt, og solgt for den Salgssum 2096 Rdl. Efter Mads Pedersens Død blev dennes Svigersøn, Jacob Kristensen, Ejer af Røjgaard. 1803 findes en Johan Smidt at være Ejer af Røjgaard. Denne lod Jorderne inddele i 9 Kobler, hver paa 20 Td. Land, men for at naa dette Maal, maatte noget Skov ryddes, hvorved blev baade Sønder- og Nørreskov. I den Tid var endnu ingen offentlig Vej fra Ravnholdt over Røjgaards Marker, men aflukket med Bom. Hartkorn 4 Td. 5 Sk., Teglovns-tærræn 3 Td. Land, Skov 37 Td., Mosen 22 Td., ialt 242 Td. Land.

En senere Ejer, Claus Dirch, gik 1825 fallit, og ved 4de Avktion tilsløges Røjgaard Hans Peter Nielsen fra Smederøj for 2,220 Rbd. Sølv, som overdrog den til P. Vejrup, af hvilken Familje den endnu besiddes.

IV. Revsinghoved.

I min Ungdom var der Tale om, at Revsing By skal have været i én Gaard, og den Gang kaldet Revsinghoved eller Refshoved og været en af de saakaldte Sædegaarde; men noget paalideligt er ikke bekjendt. Sagnet har lydt, at der en Gang fra Gaarden i Fjendetid har været sænket i Revsing Sø (der nu snart er tilgroet) en Mængde Kostbarheder og deriblandt en Guldkaroth fra Revsinghoved. Nogle Kobberkjedler ere fundne der i den sidste Tid af forrige Aarhundrede eller Begyndelsen af dette, men andet vides ikke. Byen, der bestaar af 4 Gaarde, var forinden tvende brændte, meget tæt sammenbygget, og paa Marken norden for har man ved Pløjningen fundet Tagsten, der nok kan tyde paa Sagnets Rigtighed. Paa Prædikestolen i Gjesten er et Par Navne: »Vellærde Mand Jens Simonson og Per Per B. Rebs 1574«. Det første Navn var den Tids Præst, det andet menes at have været Ejeren af Refshoved. Dersom det er saaledes, saa er Gaarden dog overladt til Kronen og skilt ad i de 4 Gaarde, og som saadanne bortfæstede til Bønder lig de andre Rytterdistrikter, og der siges endnu at have været en Brønd ved den eneste Gaard, der har sin gamle Plads, som kaldtes Rytterbrønden, hvilket tyder paa, at Rytterne ogsaa der en Tid har havt Græsgange til Militærheste.

V. Under Fæstetiden.

Alle Jordbrugere i begge Sogne vare Fæstere til Kongen indtil 1765 og kaldtes som saadanne Kronbønder til Forskjel fra Beboerne i Sognene mod Vest, der stode under Herremænd. Hvor gammelt dette Fæstevæsen var,

vides ikke. Et Par store banede firkantede Granitstene (oprejste ved Vejen og Drostrup Byer) betegnede Grænsen for den kongelige Viidtbane. Bønderne under Kongen vare ikke saa haardt ansatte med Hoveri, som de under Herremændene, navnlig i de Sogne, der laa længst fra Kjøbstæderne (her Kolding), det bestod mest af Kjørsler og Levering af Fourage til det kongl. Rytteri; de følte sig og at staa lidt forud for Herremændenes Bønder. Min Fader havde fra 1815 til 1819 en Aftægtsmand, der blev omtrent 80 Aar. Han fortalte en Del om Tilstanden i sine yngre Aar, medens de var Fæstere, at der da var megen Skov i Sognene. Sonden for Store Andst i Forbindelse med Nagbølle Skov var en hel sluttet Række indtil Roved By. Gjesten Skov strakte sig i en samlet Gruppe lige til Revsing By; nogle Brudstykker deraf har existeret endnu i min Tid, navnlig Glibstrup og Gamst Haugaarde. Ja Skovene mellem Gamst og Vester Gjesten skulle have været saa svære, at man havde Mærker paa Træerne for at finde igjennem. Med Undtagelse af Haugaardene blev den sidste Rest af denne Skovlængde afhugget i de første 15 Aar af dette Aarhundrede ved Revsing By.

Den kongl. Skovrider havde sin Bolig paa Hundsholtgaard i Lejrskov Sogn. Den sidste af disse skal ikke have været Ærligheden selv; hans Kone klagede over, at hun ikke kunde faa sin Morgenro for Hilsener og Foræringer. Hensigten med disse Foræringer var naturligvis at blive set igjennem Fingre med ved forefaldende Skovhugst, der ikke var lovlig. Forresten var Skovrideren selv i samme Tilfælde, idet Fæsteren Ole Knudsen af Øster Gjesten en Gang traf ham i Færd med at føre en Blok af den Fæsteren tillagte Gaards Skov, men denne, der var en djærv Mand, skar Hammelrebene over, og Skovrideren maatte fortrække med uforrettet Sag.

Det hændte sig en Gang, at Øster Gjesten By brændte, der sagdes forarsaget ved, at Skolelæreren skjød op ad

Skorstenen. Undertømmeret til ny Bygninger (det var naturligvis Bindingsværk) fik Fæsterne Tilladelse at hugge i Skovene, men Overtømmeret maatte Bønderne selv bekoste fra Kjøbstaden. Jeg kan ogsaa nok huske, at Overtømmeret paa de gamle Huse vare af Fyr, hvorimod Undertømmeret af Eg.

Byerne Vester og Øster Gjesten havde en meget besværlig Drivemaade med Jorderne; thi foruden at Jorderne vare tilfælles med Sæd, saaledes at hver Gaard kun havde 1 eller højst 2 Agre paa samme Sted i Vangen, hvilket var Tilfældet overalt, saa havde de 2 Byer begge Bymarkene fælles til Plojning og Sæd, medens derimod Græsning var særskilt for hver By. Øster Gjesten maatte ikke græsse længere vesten for denne By end til Tofteenderne, vel skiftet saaledes, fordi de havde store Skovsparter at ty til. Naar de saaledes var ude at pløje, enten paa Staushede eller paa Vester Gjesten Mark indtil Revsing Skjel, skulde Øster Gjesten Byes Beboere østen for deres By. inden de turde græsse, sædvanligt ad Skovene. Fire Heste for en Plov var det almindelige, hvortil altsaa en Plovkudsk foruden Plovholderen. Den sidste var jo Manden selv; naar han saa havde Sønner, større eller mindre, vare de Kudske, var det Døtre og ingen Sønner, maatte Pigerne udføre den samme Forretning. Dette kunde endda gaa an, men Plovkudskene maatte tillige følge Hestene til Græsningspladsen og forblive der, til de igjen skulde i Tøjet, og det baade Nat og Dag. De kom ind paa Forbifarten af Hjemmet fra og til Plovene at faa Levemaade, men ikke i Seng fra den Tid, at Hestene kom paa Græs, til Brændselet var hjemkjørt. Man skulde synes, det var et meget trist Liv at føre, dog var det ikke saaledes; thi Grændserne for Græsningensretten var ikke saa skarpt aftrukken, og det skete tit, at Kudskene fra Gjesten, Egholdt, Gejsing og Glibstrup, ja Gamst med, samlede om Aftenen til fælles Moro.

Efter hvad her er fortalt, kunne det synes farligt med

denne Samling, navnlig med Kjønnene. Dog var det yderst sjældent, at der sporedes noget uanstændigt i den Retning, og hvis det skete, at en Kvinde blev besvangret udenfor Ægteskab, maatte hun staa Skrifte for hele Menigheden, og det var en stor Tort.

Jagtrettighed havde Bønderne selvfølgelig ikke. Naar Vildsvinene om Sommeren begyndte at besøge Kornvangene, maatte der skiftevis om Natten gaa Folk med Skralder og kyse dem bort. Denne Forretningstur beordredes af Oldermænden efter Vedtagelse paa Bystævne; det samme skete og efter Selvejendommens Indførelse, naar der begyndte at komme Kjærne i Kornet, at vogte Vangene for løse Kreaturer. I Ravnholdt By, hvor der kun var 4 Gaarde, brugtes en firkantet Stav, der skiftevis fulgtes med Vogteren; hver Mand havde sin Side, og naar en Mands Kreaturer fandtes løse, blev der skaaret en Skure i Staven. Hvem der ved November var bleven belastet med flest Skurer, maatte bøde efter Antallet, hvilken Bøde bestod enten i tysk Øl eller Brændevin til fælles Nydelse. Markfreden med Kreaturer strakte sig i Efteraaret ikke længere, end til Kornet var indbjærget. Denne Skik vedligeholdte sig til langt ind i dette Aarhundrede. Man havde ikke saa lidt Ulejlighed i Efteraaret om Morgenene med at finde Hestene, naar de vare stavret et godt Stykke fra Hjemmet. Et Hjælpemiddel var, at en af Førerne i Flokken var forsynet med en Klokke, der hængte om Halsen og gav Lyd under Bevægelsen. En Kurre paa Traaden fandtes stundum, naar Klokkébæreren tog sin Morgenblund, mens Søgerens Vej faldt i Nærheden, ligesom og en Ulempe gjorde sig gjældende, naar Flokken ikke var villig til at forholde sig rolig, mens Grimerne blev lagt paa; man var i dette Tilfælde gjerne fra Hjemmet forsynet med en Haandfuld Skaftehavre til Fangemiddel.

I Vester Gjesten beroede der hos Oldermænden en Pind, som passerede fra Mand til Mand efter en bekjendt bestemt

Orden, naar der skulde indvarsles til Bystævne, hvilket ikke gik saa sjælden paa; thi der blev mange Ting vedtagne, f. Ex. hvilken Dag der skulde begyndes med et vist Slags Arbejde, navnlig Pløjning; alle Mand skulde paa en Dag, og Oldermænden først, sætte sin Plov i Gang. Ligesaa med Høstarbejdet, hvilket Fællesarbejde var en vis Nødvendighed, fordi de alle havde sin Ager paa hver Vang. Der var rigtignok en Strimmel til Skjel, som ikke maatte røres; hvem der overtraadte denne Vedtægt, fik Paatale. Alligevel kunde Begjærligheden søge sit Snit i Smug, og Straffen blev i det mindste, at saadan en Synder vilde komme til at pløje efter sin Død paa den uberettiget tilegnede Fure.

Ligesom der var megen Fællesskab med Arbejdet hjemme paa Marken, saaledes ogsaa, naar de nogle faa Gange i Aaret skulde til Kjøbstaden for at gjøre Indkjøb af tarvelige Fornødenheder, f. Ex. Jern og Salt, fulgtes de gjerne ad Byvis, især om Vinteren, for at være hinanden til Hjælp ad daarlige Veje med simpelt Kjøretøj, dels til fælles Beskyttelse mod Ulvene. Vejen fra Øster Gjesten gik igjennem Skoven i stærk Slangegang. Hvor der var Hulveje vare Ulvene især om Vinteren slemme. Deres Boliger vare ved Noes Banker, hvorfra de flokkevis gik paa Rov.

Levemaaden under Fæstetiden var jo sparsommelig og bestod i Regelen af, hvad der avledes paa Pladsen. En nogle og tredsindstyveaarig Mand, der i min Drengetid tjente hos min Fader, fortalte, at han som meget ung havde tjent i Vester Gjesten paa en Gaard, hvor de om Vinteren kun fik Mad 3 Gange daglig, og den sidste Ret bestod i et Stykke tørt Brød med Ost til. Belysningen om Aftenen var fra et aabent Ildsted belagt mest med Tørv, de saakaldte Lysklyner, hvor der ikke havdes Skov. Der var et Mandfolk beskæftiget med at lægge Tørvene tilrette for rigtig at lyse saaledes, at Kvinderne og hvem, der ellers var sysselsat, kunde hjælpe sig nogenlunde igjennem; thi Tællelys maatte der spares paa; til at vimse med havdes

og adskillige Steder Gran- eller Fyrresplinter, opgravede i Moserne. Denne tarvelige Belysning hjalp man sig med enkelte Steder endnu i min Drengetid.

Vilde man tage sig for at beskrive Kjøretøjer og Redskaber, da vare de i samme Forhold. En Gaardmand havde sjelden mer end en beslagen Vogn, det vil sige med Jernskinner om Hjulene, de andre havde blot Træfælg, som vare noget sværere. Overtøjet paa den bedste Vogn til at kjøre ud med var Fjællehaver, i hvis Bagdel var indstukket en af Vidier flattet Halvkurv; naar den skulde være kjøn, var Barken afpillet. Lædertøj paa Hestene kjendtes ikke. Puder om Halsen af Pække eller Flæg, der groede i Aær og Soer. Selerne, Træstaver med Hammelreb af Svinekind, hjemmegarvede, skaaret i Strimler og flottede til Stads, ved Pløjning Vidier af den sejge Slags, ogsaa snoede, brugtes, sjeldnere Hampereb; thi de kostede Penge. Folk vare sikre til at forfærdige Redskaber af lutter Trævæxter, saaledes en Hammelstok alene af Træ; det knarkede rigtig nok dygtig ved Kjørselen, men saaledes var man vant. Der læssedes heller ikke ret meget paa Vognene, thi Hestene besad ikke megen Styrke, kom ikke ret paa Stald, førend Ryggen var bedækket med Sne.

VI. Selvejendoms Indførelse.

I Januar 1765 udgik kongl. Bekjendtgjørelse, at Ryttergodset skulde sælges, og Avktion blev begyndt paa Koldinghus Slot den 30te Maj s. A. Om denne Handel hedder det i Liberdaticus:

»1. Stor Aanst By blev kjøbt af daværende Apotheker Eilskov i Kolding og kostede 110 Rd. pr. Td. Hartkorn. Han ville vist ved dette Kjøb have lidt stor Skade,

men var saa heldig, at Beboerne købte sig selv; og fik han ej andet til Profit end Kroerhuset i Stor Aanst, som han siden solgte til en Anden.

2. Roved By. De tvende Beboere i Roved, Niels Michelsen og Hans Mathisen, som da tilhørte Kongen (NB. de øvrige i Byen hørte den Tid til Kirkeejeren Hr. Cancelliraad Lautrup paa Estrup), købte en Kjøbmand i Kolding ved Navn Michel Vissing for 90 Rd. pr. Td Hartkorn. Beboerne maatte nødes til at give hannem 10 Rd. til Fordel paa hver Td. Hartk., da de bleve deres egne Ejere.

3. Lille Aanst tilhørte den Tid ovenmeldte Cancelliraad Lautrup, hvorføre den da undgik disse Uroligheder. Nogle Aar efter fik man Uro nok, idet at bemeldte Cancelliraad solgte denne By til én paa Skoldborghus, navnlig Hans Gunddorff, som omgikkes saare haardt med de arme Bønder, indtil de bekvemmede sig til at købe sig selv for 100 og nogle 110 Rd. pr. Td. Hartkorn, ved hvilket Kjøb denne Mand vandt mange Penge, men de arme Bønder bleve satte i stor Armod.

4. Gamst By blev paa den kongl. Aution købt af Kammerraad Richter i Fredericia for 100 Rd. pr. Td. Hartkorn, og siden bemeldte Kammerraad Richter gjorde det Kjøb alene for at vinde derved, og han ønskede intet hellere, end Bønderne selv skulde købe sig og give hannem en forsvarlig Profit, saa brugte han, for at naa sit Øjemed hermed, mange Kneb. Ex. lod han dennem ofte ordre til at kjøre for sig, snart hist, snart her, og siden denne Kammerraad Richter paa en kongl. Aution havde købt Kongens Dyrehauge ved Kolding, lod han der slaa Faunebrænde og befalede Gamst Beboere, endog Skjærtorsdag og Langfredag, at kjøre Brænde ned til Stranden, item han tog deres Sønner til Soldater ved en Foged som hed Fugl, item han lod dem ofte ved denne sin Fuldmægtig Fugl sige, at ifald de ej kom og købte sig selv, ville han sælge deres Gaarde til andre, som selv skulle bebo dem, og disse

udjages. Ved disse og mange andre Trudsler indjaget de arme Beboere en Frygt, saa de endelig købte sig selv; de, som løb først hen og købte sig, maatte give 10 Rd. til Fordel af hver Td. Hartk., men de som bleve tilsidst fik bedre Kjøb efter et Par Aars Forløb. Jeg, som i denne Tid var Præst og boede her i Byen, kan ej beskrive den Elendighed, som paa samme Tid fandtes baade blandt Mænd og Kvinder; thi at gaa ind i et Kjøb, hvoraf de ej saa at kunne svare Renterne, var tungt, og at blive under denne Ricters Regjering medførte daglig Sorg, Uro og Armod, som endnu var tungere, hvoraf enhver gjerne ønskede at blive udløst.

5. Geising By blev og den største Del paa den kongl. Aution kjøbt af bemeldte Ricters for 90 Rd. à Td. Hartk.; de gave og Fordel og købte sig selv.

6. Glibstrup By blev kjøbt paa den kongl. Aution af oftbemeldte Ricters for 95 Rd. pr. Td. Hartk., som og efter den Tids Brug ved at give Fordel købte sig selv, saa hele Aanst Sogn nu bestaaer af Selvejere, det er at sige nogle forarmede og gjældbundne Bønder.

Vester Gjesten By blev kjøbt af Hr. Etatsraad Louson fra Kjøbenhavn, som selv forvaltede Autionen, for 90 Rd. pr. Td. Hartkorn, for hvilken Kjøb Beboerne igjen af ham fik dennem selv.

Øster Gjesten var den By, som var mest lykkelig, de købte sig selv paa Autionsstedet for 100 Rd. pr. Td. Hartk., som efter andre paa den Tid gjorde Kjøbmandsskaber var temmelig godt; dog reiste sig strax efter Autionen en Proces imellem nogle af denne Byes Beboere, nemlig Ole Knudsen paa den ene Side og Niels Thulesen og Enken Malene paa den anden Side, hvorved Ole Knudsen maatte afstaae en stor Del til de andre af sin skønne Egeskov, som dog fra Arildstid havde lagt til hans Gaard og hans Formænd havde opelsket.

Revsing By købte Hr. Etatsraad Louson for 90 Rd. pr. Td. Hartk., de købte sig selv igjen og er nu Selvejere.

Ravnholdt By købte paa Autionen ligeledes Hr. Etatsraad Louson for 90 Rd. à Td. Hartkorn, som siden ogsaa købte sig selv.

Ved denne kongl. Aution indfandt sig nogle visse Personer, som alle besad og ejede store Midler og mange Penge, nemlig Kammerraad Rictor fra Fredericia, Consistorialraad Jelstrup paa Gudum Kloster, Hr. Stjørnholm paa Capel ved Lemvig, Hr. Oberstleutnant Falsen. Disse vare rejste en lang Vej og bøde og købte en stor Del Kirker, Kongetiender og Bøndergods her i Coldinghus Amt i det smigrende Haab derpaa at vinde anselige Kapitaler. Ved denne Aution bleve Beboerne her i Sognene satte i slette Omstændigheder, hvilket jeg og i mine Indkomster mærkelig har kunnet erfare, da jeg fra min Embedstiltrædelse 1759 indtil 1765 nu iblandt mange andre Ting og kan finde 10 Rd. mangler paa mit Højtidsoffer til hver Højtidsdag, ikke at tale om ved Bryllupper, Barnedaab, Kirkegangskoner og andre Lejligheder, hvorpaa Tabet er saare anselig.

Den 3. Juli 1765.

J. Høstmark.«

Saa vidt Liberdaticus.

Der er lidt uforstaaeligt i ovenstaaende Bemærkninger af Præsten Høstmark, da det ikke kan skjønnes, at Ejendomskjøbet kunde være Aarsag i hans Indtægters Formindskelse samme Aar Avktionen er holdt. Det synes mig ikke at kunne forklares anderledes, end at Salget allerede har været forberedt i længere Tid og saaledes sat Skræk i Beboerne for, hvad der vilde komme af trange Tider, hvis Ejendommene kom i andre Hænder. Der var ogsaa blandt Bønderne en Mistro til Regeringen, at den vilde pille den lille Smule Mønt, enkelte vare i Besiddelse af, og derefter lade dem komme enten i forrige Stilling igjen eller maaske noget værre. Der laa noget nedarvet fra de Tider,

hvor Bønderne fra fribaarne efterhaanden sank eller trykkes mod Trællestand med eller uden egen Skyld.

Angaaende Avktionen over Øster Gjesten By har min Fader efter sin Aftægtsmand, der ved Salgstiden har været henvend 30 Aar og altsaa maatte vide god Besked, fortalt følgende: Ved Bystævnet satte Ole Knudsen, som gjerne havde det store Ord, sig imod, at de skulde til Avktion for at byde paa deres Fæstegaarde, men den Gang vilde de andre Bymænd ikke rette sig derefter og kom derfor alle om Morgenen den 30te Maj og bød ham til Rejsefølge, allerede mens han laa i Sengen; han afslog det, hvorfor de rejste uden at faa ham med. Hen paa Formiddagen kom Ole Knudsen (han hed egentlig Ole Nielsen, Knudsen-Navnet var hans Formands, der hed Niels Knudsen) i Tanker om, at det vel dog var det rigtigste ogsaa at komme derud, men kom dog bagefter. Avktionen var forbi og hele Byen var tilslaaet Fæsterne ved et Hammerslag, saaledes at hver Mand skulde have sin Gaard (et Bevis paa, at Avktionsholderen var Bøndernes Ven for at undgaa andre værende Spekulanter, der vilde nyde Fortjeneste). De andre Bymænd vare søgte til Vinkjældereren, og allerede lidt røde af Vinen fortav de for Ole Knudsen, hvorledes det var gaaet til, ja hoverede endog over, at de havde kjøbt hans Gaard, og han saaledes maatte være deres Fæster. Nu var der den Omstændighed, at der var lagt en meget stor Skovpart til Ole Knudsens Gaard fremfor de andre; det kom lige tilpas, og de benyttede Lejligheden ved at tilbyde Ole Knudsen sin Gaard til Eje mod at overlade dem hvor et Stykke Skov. Dette gik han ind paa, og det vidnefast, dog saaledes, at han selv beholdt Græsningen paa de afstaaede Stykker, hvoriblandt ogsaa var Eng. Alt dette kom ikke Avktionen ved, og da Skjøderne senere bleve udstedte, fik hver Mand jo sit og Ole Knudsen ligeledes. Følgen deraf blev, at han vægrede sig ved at vedstaa Handelen med de afstaaede Stykker, og, som Liberaticus melder, udspandt

der sig en langvarig Proces, hvori Ole blev den tabende Part.

Det omtalte Fællesskabseje er først hævet omkring ved 1830, nogle ved Magelæg, andre ved at købe Græsningsretten; der var ialt 7 Parceller.

Ved Ravnholdt Byes Salg stillede sig og en Vanskelighed, idet at den største Gaard ogsaa fra fordums Tid var tillagt den meste Skov. Byen blev ogsaa tilslaaet Fæsterne under et, saaledes at hver skulde have sit. Da der intet Hartkorn hvilede paa Skovene, blot Skovskyld, som var beregnet efter Svinehold, der fødtes i Skovene af Træernes Frugt, som kaldtes Olden, syntes de Fæstere, der kun havde liden eller ingen Skov, at blive stillet ulige med de større Skovbesiddere. Da der slet ikke var saa stor Lyst til at blive Selvejer, vægrede Peder Bertelsen sig ved at modtage sin Gaard til Eje, hvis han ikke kunde faa et Stykke Skov fra den større, som var tilslaaet Fæsteren Mads Jepsen. Uden Uenighed eller Proces afstod saa sidstnævnte det nordvestlige Hjørne af Skoven til Peder Bertelsen, dog uden Græsrettighed. Dette Skovstykke er af mig Aar 1856 solgt til Hr. N. T. Flensburg for 2,600 Rdl. og nogle Træplanter i flere Aar til vordende Skov andetsteds.

Fortegnelse

over

Andst og Gjesten Sognes Beboere med tiendeydende Hartkorn

(efter Liberdaticus).

Listen er sikkert strax efter Selvejendommenes Indførelse, førend Udstykning og Udflytning er begyndt. (Mulig kunde en og anden have Fornøjelse af at finde Navne, hvorfra de nedstammer.)

	Andst Sogn.		Td.	Sk.	Fdk.	Alb.
<i>Geising.</i>	Noesgaard, Peder Hansen	5	1	3	2½	
	Jesper Christiansen	5	7	3	2½	
	Anders Jensen	2	4	2	"	2
	Peder Michelsen	5	6	"	"	2
	Iver Hansen Kilde	3	1	2	2	
	Hans Christian Rigelsen	4	1	2	2	

		Td.	Sk.	Fdk.	Alb.
<i>Geising.</i>	Jep Hansen	2	6	3	2
	Niels Knudsen	2	3	3	2
	Mads Knudsen	4	3	3	2 $\frac{1}{6}$
	Jens Nielsen	1	3	2	2 $\frac{1}{6}$
	Niels Rasmussen	1	3	2	2 $\frac{1}{6}$
	Peder Andersen	"	"	3	1
	Claus Clausen	"	1	3	2
	Tøger Smed	"	3	1	1
<i>Glibstrup.</i>	Mikkel Jørgensens Gaards Hartkorn	4	7	1	1
	Frederik Jørgensens Enke	4	5	2	2
	Jens Mortensen	4	5	2	2
<i>Store Andst.</i>	Laus Nielsen	2	4	1	2
	Christian Andersen	4	5	1	2
	Hans Hansen	1	5	3	2
	Michel Lausen	1	5	3	2
	Lars Jessen	3	1	2	"
	Niels Kristensen	3	1	3	"
	Anders Nielsen	3	1	3	"
	Hans Theodosius	3	2	2	2
	Carl Knudsen	5	6	1	2
	Morten Christian	4	6	"	2
	Degnen Binderups Gaard	2	1	1	2
	Jes Hansens Kirkenjord	"	1	1	1 $\frac{1}{2}$
	Søren Lauritsen	"	6	2	2 $\frac{3}{4}$
	Peder Hansen Vranderup	4	"	"	"
	Jens Andersen Snadel	5	2	3	" $\frac{1}{2}$
	Jens Michelsen	5	2	3	" $\frac{1}{3}$
	Peder Lauritsen	4	3	3	1
	Hans Phillip	"	"	2	"
	Jens Pedersens Svigersøn for dette Hartkorn	"	3	2	2
	<i>Roved.</i>	Niels Michelsen	6	2	2
Mads Hansen		6	2	2	"
Laurits Lauritsen		7	"	1	1
Bertram Jessen		"	4	"	1
Søren Pedersen		"	3	"	"
Seier Nielsen		2	2	"	"
<i>Lille Andst.</i>	Hans Madsen	4	2	1	2
	Laurits Michelsen og Laurits Lauritsen	4	1	"	"
	Jørgen Michelsen	2	7	"	2 $\frac{1}{3}$
	Laurits Lauritsen	2	7	"	2 $\frac{1}{3}$
	Friderich Thomsen	4	"	1	1
	Niels Frantsen	2	"	"	2 $\frac{1}{3}$
	Peder Iversen	"	3	2	" $\frac{1}{2}$
	Niels Olsen	6	2	2	"
<i>Ganst.</i>	Vorbasse	5	2	3	"
	Iver Andersen	4	"	2	1
	Hans Sørensen	3	1	2	2 $\frac{1}{2}$
	Peder Grausen	3	1	2	2 $\frac{1}{2}$
	Søren Nielsen	5	5	3	" $\frac{1}{3}$
	Jens Iversen	3	2	1	1 $\frac{1}{3}$

	Td.	Sk.	Fdk.	Alb.
<i>Gamst.</i> Jep Nissen	3	2	1	1½
Peder Hansen	5	"	"	"
Mads Pedersens Søn Peder Madsen ..	5	7	3	2½
Niels Knudsen	3	2	"	"
Mads Pedersen	4	6	"	1½
Jens Jacobsen	3	2	"	"
Nis Povelsens Enke	3	1	3	½
Laus Jørgensen	3	1	3	"
Holden Nielsen i Faarehuset, Kirkejord	"	"	3	"
Estrups Eiere, Kjerkejord	"	1	1	1
Summa Sumarum Andst Sogn 232 Td. 7 Sk. 3 Fdk.	1½			Alb.

Gjesten Sogn.

<i>Øster Gjesten.</i> Oluf Nielsens Enke	4	2	3	1½
Jacob Olesen	3	1	2	2½
Søren Nissen	4	6	1	½
Hans Hansen	4	7	3	1½
Niels Olufsens Enke	4	3	1	"
Niels Thulesen	4	1	1	"
Peder Ager, Kirkejord	"	2	1	"
Mensaljord 5 Sk. 1 Fdk. 2 Alb.				
Kirkejord " — 2 — 1 —				
i Vester Gjesten " — 3 — 1 —				
	"	6	3	1
Peder Jørgensen	"	3	1	"
Mogens Mortensen	"	"	1	"
<i>Vester Gjesten.</i> Anders Olesen	"	3	3	1½
Jep Simonsen	5	1	1	1½
Peder Pedersen	2	7	"	"
Jens Jensen Skjøde	4	5	"	"
Jørgen Hansen	2	7	"	2½
Hans Nielsen Kjeldbjerg	4	7	1	"
Laus Nielsen	3	6	1	2
Niels Madsen	3	"	"	2
Niels Lassen	4	4	"	2
Niels Lassen og Niels Madsen hver ½				
Part af Iver Hansens Gaard	3	"	"	"
Jens Hansen	3	6	"	2
Niels Bundsgaard	3	7	2	1½
Hans Johnsen	"	"	3	½
Hans Michalsen	4	"	3	½
Ole Andersens Søn, Anders Olesen, Kjerkejord	"	1	"	"
Johs. Christensen, Bekke, af Hans Mik- kelsens Gaard	"	"	1	"
Hans Nissen	"	3	3	2
<i>Revsing.</i> Knud Knudsen	4	1	2	1
Niels Lausen	4	2	1	2
Anders Nielsen	3	"	3	1½
Jens Andersen	3	2	1	1½

		Td.	Sk.	Fdk.	Alb.
<i>Ravnholdt.</i>	Jens Pedersen	1	4	2	„
	Knud Hansen	1	4	2	„
	Peder Knudsen	5	2	„	2
	Jep Andersen	2	4	1	1
Summa	Summarum Gjesten Sogn 106 Td. 1 Sk. 3 Fd. „ Alb.				
	Røjgaard 7 Td. 5 Sk. 1 Fdk. 1 Album.				

Dette er Antallet paa Gaarde og Huse før Udflytningen begyndte. Den første Udflytter i Gjesten Sogn skal være der, hvor Musikeren Ehlers boer. Sagnet beretter, at der en Gang skal have været en Gaard paa Staushede, der kaldtes Stausholm. Navnet var i min Ungdom paa Amtstuen Skatteliste for Staushedes Beboere, iøvrigt ved jeg ikke videre derom.

VII. Fællesskabets Ophævelse.

Uagtet Bønderne nu vare blevne Selvejere, kunde de dog ikke sælge nogen Del af Jorderne eller foretage nogen synderlig Forbedring paa Ejendommene, da alt laa i Fællesskab. Det eneste, som stod alene til Ejerens Raadighed, var Skovparter og nogle Tofter ved Gaardene, der græssede 1 Ko eller 2, og noget anvendtes til Bysæd eller andet særskilt Brug. Disse Tofter bleve sædvanlig meget godt gjødede og vare derfor bedre end Agrene. Den hele Kreaturbesætning undtagen Toftkøerne gik løs paa Fællederne og større Græsningsstykker under Bevogtning af 1 Hyrde for hele Byen. Denne Hyrde var en bosiddende Mand, der holdt flere Drengesom Løbere. Naar Kreaturerne skulde ud om Morgenen, begyndte Hyrden fra den ene Ende af Byen at tude i sit Horn, og hver Ejer drev saa sine Kreaturer til Gaden for at komme til Flokken; hvem der ikke mødte efter Varselet, maatte selv drive sin

Flok ud paa Græsningen (deraf Mundheldet: »hvem der ej Tuden varer, driv atter«). Der sagdes, at et Hyrdekald var bedre end Degnekaldet; thi han havde foruden fri Bolig, Køer og Faar med Byens, desforuden Sportler ved Tillæg af Kalve og Lam. Jeg har kjendt en Mand i min Drengetid, der havde været Løbedreng under Øster Gjesten Hyrde (Hjeuver). Som forhen meldt vare de Marker, som benyttedes til Sædfællig, saaledes, at der kun var 1 Ager eller højst 2 et Sted til hver Mand i Vangen og derved fuld Fællesskab. Ligesom Regeringen selv besluttede og iværksatte Selvejendoms Indførelse, saaledes var den samtidig betænkt paa, at Fællesskabet skulde ophæves, saa snart det kunde ske, og Præsten Høstmark beretter, at der i Gamst blev begyndt med Opmaaling og Udskiftning 1774; dog hengik der en Aarrække, inden det blev fuldført, men saa snart det var fuldbragt, ja forinden og samtidig, gik det Slag i Slag baade med Udflytning og Udstykning en Tid, men det sidste blev igjen standset noget, uvist af hvilken, maaske af flere Grunde. Hvem, der paatog sig at flytte ud under Udskiftningen, fik nogle Begunstigelser, hvoriblandt Bygningshjælp; thi man var i Almindelighed ikke lysten efter at flytte fra Byen formodet det vante Samliv og Usikkerhed for omstrefjende Kjæltringer, saa vel som og at Jorderne længere fra Byen vare i ringere Gjødningskraft, ja til Dels uopdyrkede, og de fik derfor forholdvis rigelige Arealer, der senere hen fik megen Værdi. Det første, der dreves paa efter Udskiftningen, var Hegns Oprettelse paa Agermarken. Hegnene her i Sognene bleve mest Jorddiger uden nogen Plantning og bleve heller ingen fuldstændig Hegn, og det samme sank sammen i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede under Krigsurolighederne, saa de væsentlig kun betegnede Skjelmærker. En anden Ting, der kom i Virksomhed strax efter Udskiftningen, var Rensning og Oppløjning af de Rene, som hidtil havde bestaaet imellem Agrene. Det var ikke saa let en Sag, thi fra ældre Tid var der

Tilsamling af større og mindre Stene, Begroning af Gyvel, Vidier ja undertiden Træstubber paa disse Rene, hvor de vare brede, dertil kom ogsaa Omformning af Agrene, hvor de ny Markskjel gjorde det nødvendig. De gamle Former af Agrene før Udskiftningen kunde godt kjendes mange Steder i min Ungdomstid, for de havde været meget højryggede.

VIII. Kvægsygen.

(Efter Liberdaticus af Præsten *J. Høstmark.*)

»1779 ved Juletider opkom Kvægsvagheden i Gjesten Sogn, Rafnhold By. Hr. Justitsraad Vildenrath, efter Anmeldelse, ankom da strax med en Leutnant og 32 Mand Soldater. Mandens, Peder Knudsen, 32 Stykker (nu Flensborgs Gaard) bleve alle ihjelslagne og begravede i Jorden, Byen indespærret, saa at ikke et Menneske under Straf af Fæstningsarbeide, maatte i 6 Uger komme ud eller ind i Byen, heller den ene i Byen komme til den anden. Paa Røigaard var indkvarteret en Leutnant ved Nafn Hofman. 1780 i Fasten begyndte samme Svaghed i Vester Gjesten hos tvende Mænd, nemlig Jørgen Lassen og Christen Volund, deres Kreaturer bleve behandlede ligesom i Rafnhold, dog først taxerede foreud de bleve ihjelslagne, og det saaledes, at Eiermændene ei tabte derved, eftersom de finge dem velbetalte. Efterat Kreaturerne vare taxerede, ihjelslagne og nedgravne, blev Byen Vester Gjesten med Soldatervagt indspærret, saa ingen maatte komme ud eller ind i Byen; naar en Kat gik over Gaarden, et Svin ud af Gaarden, en Høne ud ad Haven bleve de strax af Soldaterne skudt ihjel. Ingen af Byens Beboere kom til Kirke eller Herrens Bord i de 8 Uger, Indespærringen varede, naar en døde der i Byen, bare nogle faa Liget til Kirken, dog under

Opsigt af Vagten, at ingen af de i Byen maatte komme til nogen af de andre Byer. I den Tid Indspærringen vedvarede, var jeg som Præst 2 Gange i Vester Gjesten for at meddele Sakramentet, men alle Tider under Opsigt af Vagt, at jeg ikke førte noget Kram med mig enten frem eller tilbage. Hos Jep Simonsen var Indkvarteret en Lieutenant, som førte Kommando, ved Nafn Buyaskye. Saasart Kreaturerne vare i en af Byerne ihjelslagne og taxerede maatte Taxationsmændene strax paa Tinget beedige deres Taxation og saasart de var indsendt til Kjøbenhavn, bleve Pengene for deres ihjelslagne Kvæg efter Anvisning dennem strax paa Amtstuen udbetalte. I denne Tid da V. Gjesten var under Indspærring, var Maltbæk i samme Omstændigheder, hvor Præstens Kvæg og bleve og hand, navnlig Hr. Fenger, maatte i 8te Uger ikke komme ud af sin Gaard, heller hverken Kone eller Børn. Præsterne i Herredet maatte i denne Tid forrette hans Embede ligesom i et Vacanse.

Den 7de April 1780.

J. Høstmark.

»1781 den 16de Januar opkom efter Formodning Kvægsvagheden i Store Aanst hos Peder Lauritsen, hvis Kvæg blev ihjelslagen og Byen med Soldatervagt indespærret i 6 Uger; den vagthavende Officer var Lieutenant von Qvirlin; i denne Tid var ingen Gudstjeneste for hele Sognet uden for de, som ville gaa til Gjesten Kirke, de døde bleve ei begravede og de smaa Børn ei bragte til Kirken. Paa samme Tid var Sygdommen og paa Skodborghus og i Askov By paa Estrup Gods, hvor alle Ting blev behandlet som i Stor Aandst; i dette Aar og paa samme Tid var Kvægsvagheden og i Ribe meget stærk, dertil og i Byen stor Dyrtid paa alle Levnetsmidler, siden Justitsraad Vildenrath havde indespærret Stadens Porte, at ingen maatte komme ud eller ind. Hvor længe det behager den gode Gud, at disse forunderlige Omstændigheder skulle vedvare, er os ubekjendte, men sandelig de ere haarde, saa at Menneske-

frygten mere for de Følger som Sygdommen fører med sig end for Sygdommen selv.

1782 den 1ste Mai var det ret en Glædesdag, da den i 3^{1/2} Aar staaende Condon af Soldatervagt fik Ordre at rykke og reise hver til sit Sted, nu kunne enhver gaa og reise, hvor han lystede. Officererne, som paa den Tid reiste herfra var Hr. Captein von Sommerset med 70 Mand, laa i Qvarteer hos Agatha i Glibstrup, den anden Officeer var Leutnant Hurman, laa i Qvarteer i Roued hos Laus Lausen, Leutnant von Rachrit laa i Qvarteer paa Vranderuphougaard, reiste bort med 80 Mand. Alle deres Skilderhuse, som vare af Jord og nogle Stange, blev solgte paa Aution i Kolding for 2 Sk. Stykket. Herren være lovet, som hjalp os ud af denne Nød, han holde sin beskjærmende Haand over os fremdeles.«

Efterskrift.

Angaaende anførte Optegnelser om Kvægpesten og den for samme trufne Soldatervagt meldes endnu følgende, som maaske kunde være Efterkommerne fornøjeligt at vide.

»I de 3^{1/2} Aar, som disse Soldater vare her i Sognet, gik de her til Kirke og Herrens Bord og fik jeg ogsaa lidt Offer, baade af Officererne og de Gemene, som dog beløb sig til Lidet. Eftersom Oberdirecteuren Hr. Justitsraad Vildenrath og den med sig havende Kammerjunker Driberg ofte kom i mit Hus og toge Qvarteer hele 8te Dage hos mig, item de vagthavende Officerer komme ofte til mig, saa havde jeg herudover altid god Orden, baade i Guds Hus, saavel som i mit Hus, ja i hele Sognet, saa de Gemene alle Tider havde Ærbødighed og Undseelse for mig, da ellers paa andre Steder blev klaget over stor Uorden, som de Gemene Soldater beginge. Her udi Aanst Sogn befandtes over 200 Soldater foruden Ober- og Under-officerer, de vare indquarterede hos Gaardmændene nogle havde 4re andre 2 Soldater, hver Soldat betalte 4 Sk. for

Seng og Kost, idet ved Koldingveien liggende Tinghus holdtes Vagthus, i Dollerup var et Vagthus og i det Hus, der ligger ved Nagbølle Skov holdtes og Vagt, hvor udi Officererne med Soldaterne vare forsamlede Nat og Dag havde Lys og Varme, fra alle Regimenter var et vist Antal af Ober- og Underofficerer samt Gemene, som alle stode under Justitsraad Vildenraths Befaling. Jo denne Vildenrath havde en af Kongen uindskrænkende Magt saa Amtmanden, Herredsfogden og alle Øvrigheder maatte være ham til Tjeneste og gaa ham tilhaande med, hvad han forlangte. Dette maa jeg og enhver tilstaa, at denne Vildenrath var en fornuftig Mand, saa Eftertiden skal lære, ifald denne Anstalt atter skulle anordnes, skal ingen kunne udrette det, som han ordinerede og foranstaltede. Imidlertid har ingen levet saadanne Tider, som vi, der boede herved Toldskjellet, da levede; thi hver Dag hørtes Trommer fra alle Byer, naar de droge paa Vagt, hver Nat hørtes Skraalen og Verda*) naar Patrollerne visiterede Posterne. Soldaterne vrimlede i Byen og paa Veiene, kort sagt det var i alle Maader som vare Fjenderne i Landet, thi en Durkmarsch med Folk og Vogne kom efter den anden. I mange Byer og andre Menigheder bleve mange Kvinder besvangrede, men jeg havde den Glæde, at af ingen i mine Menigheder blev denne Synd begaaet. See saalodes vare de daværende Omstændigheder. Det græsseligste var at saamange Hundrede stærke og sunde Høveder bleve ihjelslagne og kast i Jorden, saasnart et eneste Høved blev syg. I saadan en Kule blev ofte over 20 Høveder og mange laa halvdøde og brølede indtil de af Jorden, som blev kastet paa dem, kvaltes. Gud spare Landet fremdeles for Qvægsvaghed og saadanne Anstalter.

J. Høstmark.

*) Dette sidste Udtryk betegner tysk Kommando, et Bevis paa, at vor Regering var tysk saavel ved Hoffet som helt nedad.

IX. Agerbrugets Fremskridt.

Ovenstaaende Beretning om Kvægsygdommen viser, at den heldigvis blev standset uden at medtage hele Byer, og da man tillige fik Erstatning for Nedslaget, blev Skaden taalelig og en god Tid frembød sig i Almindelighed, naar man nævner de 3 Ting, som iværksattes i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, Selvejendoms Indførelse, Fællesskabets Ophævelse og Stavnsbaandets Løsning, hvilket alt medførte en hel Forandring med Jordens Dyrkning og Udbytte, hvortil kom, at Produkterne vare ret godt i Pris, idet Danmark havde god Handel og Udførsel, og sejlede frit paa Havet udenfor de Krige, andre Lande vare indviklede i. Andst og Gjesten Sogne drev mest paa Kreaturopdræt, hvoraf navnlig fulgte Handel med Stude. Vester Gjesten var deri Hovedbyen; nogle vare ordentlige Handelsmænd, rejste Nord paa og gjorde Indkjøb, baade landværts og paa Markeder i Varde, Viborg, Holstebro, Hobro og flere Steder. Gjestennavnet var overalt vel bekjendt, gjorde megen Om-sætning og kunde formedelst den megen Høavl fodre en Mængde selv, som vexelvis i Løbet af Vinteren solgtes til Handlende, der i Foraaret drog til Sønderjyllands Markeder. Nogle tog selv dertil med sine Stude og vare velstaaende Folk. Agerdyrkingen forfremmedes i Førstningen enkeltvis ved Jordens Paaførsel af Mergel; dens Virkninger var saa iøjnefaldende, at der foregik en hel Revolution. I Førstningen befattede der sig, som meldt, kun faa med Mergel i den Formening, at Jorden blev ødelagt, og Ordsproget kom til at lyde, »det gav en rig Fader, men en fattig Søn«, hvilket og fandt Sted, naar man blev ved at tage, hvad Jorden kunde give. Dette Udpinings-system brugtes mest ved Fællederne, hvorefter disse bleve solgte fra Gaarden, og Kjøberne, mange Gange ubevidst om Tilstanden, kom til at lide derved, vel og af Mangel paa Arbejds-kraft; thi, mærkelig nok, Folkemængden tiltog ikke noget i Sognene

i denne Tidsperiode. 1787 var der Folketælling og be-
fandtes der at være i

Andst Sogn	623	Mennesker
Gjesten	— 359	—
	<u> </u>	
Ialt	982	—

1801 i Andst Sogn	540	Mennesker
— i Gjesten	— 392	—
	<u> </u>	
Ialt	932	Mennesker.

Man ser deraf, at Folketallet i det Mellemrum af 14 Aar er formindsket lidt, i Andst Sogn med 83 Personer. Pastor Junghans, der var Præst i mere end Halvdelen af dette Tidsrum, anfører rigtignok intet derom i sin aarlige Beretning om Mærkelighederne i Liberaticus. Maaske har det fjendtlige Overfald af Fnglænderne med Bombardementet paa Kjøbenhavns Rhed 2den April 1801 lagt Beslag paa Gemytterne, saa Folketallet ikke videre er taget i Betragtning; heller ikke er noget berørt om smitsomme Sygdomme eller andre Uheld; at Mandskab er indkaldt til Hæren, maa jo være fælles for begge Sogne, saa Forskjelligheden synes uforklarlig for Nutiden.

Med Hensyn til Sygdomme, da grasserede i forrige Aarhundrede Børnekopperne, og bortrev ikke saa faa endda, da Vaccination eller Indpodning ikke var almindelig begyndt og Lægehjælp ikke søgtes hverken ved denne eller andre Sygdomme. Man hjalp sig med Husraad eller Kvak-salvere og hvad værre var, ved Hexekunstnere. Endnu i min Ungdomstid var det omtrent det samme som et Dødsbudskab naar det hørtes, at den examinerede Læge hentedes til en syg, thi det brugtes ikke før alt Raad var for silde.

X. Standsning i Agerbrugets Fremskridt.

Ved dette Aarhundredes Begyndelse maatte det militærdygtige Mandskab for det meste være under Fanen, som kun sjælden afbrødes saa længe Krigen varede, nemlig til 1814, og endda nogle Aar efter maatte Danmark levere Tropper at belægge i Frankrig ifølge Bestemmelser tagne ved Fredslutningen. Dette maatte naturlig hæmme Agerdyrkningen betydelig og i alt Fald gjøre Afbræk i Fremskridtet. Priserne paa Produkterne vedbleve i denne Tid at være høje, ja steg til fabelagtige Tal, idet de engelske Krigsskibe jævnlig krydsede i vore Farvande og gjorde Landgang for at erholde Proviant; de betalte med Sedler, hvorpaa var dansk Stempel, men fabrikeret af Udlændinge, og fremkaldte endelig en Statsbankerot, der førte til en hel Omvæltning. Naar f. Ex. en Mand solgte en Hest, medens de mange Sedler vare i Omløb, og fik mange Hundrede Daler for den, benyttede han disse til at betale sin Gjæld med, medens de, som betaltes dermed, da Sedlernes Værdikurs efter kort Tids Forløb var sunken ned (hver 1 Seddeldaler gjaldt 1 Lybskilling i Sølv) og al deres Midler bestod i Pengesedler, pludselig blev vaer, at de saa godt som intet ejede; for dem derimod, hvis Gjæld var sat i Sølvværdi, og Gjælden opsagdes til Udbetaling i Aarene efter Krigene helt indtil 1827, var det næsten umuligt at rejse Pengene, og mange maatte derfor gaa fra Gaarden, da de ved Avktion ikke kostede mere end Gjælden, om den kun var faa Hundrede Daler. Saaledes passeredes, at en dygtig Karl, der havde samlet sig noget, kom til en Gaard med dette lidet og senere blev en velstaaende Gaardmand. Det var en rigtig nedadgaaende Tid fra Krigens Ophør 1814 til de næste 12 Aar derefter, da al Omsætning var næsten intet. Gaardmændene kunde ikke evne at holde Tjenestefolk, hvorved Lønningerne sank ned, en voxen Karls Løn til 10 Rd. (32 Kr.) og en Piges til 6 à 7 Rd. Courant.

Der kunde selvfølgelig i denne flove Periode ikkun forfremmes saare lidet i Bedriften, ja næppe holdes vedlige paa det bestaaende; de mest forsigtige kunde udbryde: Det kan ikke betale sig at pløje og saa. Bygaderne, der forhen vare brolagte, bleve ikke holdte vedlige, man sprang over Hullerne fra den ene Sten til den anden, uden at der tænktes paa nogen Ordning. I Haverne, som den Gang benævntes Kalgaarde (Kaalgaarde), var man villig til at plukke Frugterne af Æbletræerne, hvoraf der somme Steder ikke var saa faa, men ingen tænkte paa at plante noget nyt i Stedet for de af Ælde forfaldne og borttraadnende Stammer, saa nedtrykkede af Tidernes Ugunst var Befolkningen, fornemmelig ved Krigstilstanden. Om Sommeren 1825 solgte min Fader sin allerbedste Ko for 8 Rdl., som ansaas for en meget god Handel, hvilket og viste sig ved Koens Levering paa et bestemt fremmed Sted, thi Kjøberen blev borte, han havde formodentlig fortrudt Handelen. De enkelte, som i denne slappe Tid vare i Besiddelse af nogen Mønt, gjorde gode Forretninger med lidt. Gode Fedestude kjøbtes i Efteraaret for 14 à 15 Rdl. Parret. I Slutningen af Aaret 1826 var Usselheden i Sognene paa sit højeste Punkt, da Aarene derefter bleve frugtbarere, og der efterhaanden kom Liv i Omsætningen, og Folk tvungne af Omstændighederne var vænnet til at nøjes med lidt Tilsætning af alle Slags — saa begyndte Velstanden.

XI. Om Skovene.

Her paa dette Punkt kan jeg ikke lade være at gaa tilbage i Tiden ved Selvejendommenes Indførelse og dvæle lidt ved Følgerne deraf. Om alt viste sig saa heldbringende som ønskeligt kunde være? og dette Spørgsmaal har jeg

ikke Mod til at kunne besvare med Ja. Skjøderne fra Kongen gav Bønderne uindskrænket Ejendomsret over alt, hvad Gaardene fra Arildstid var tillagt, ogsaa Skove, hvor disse fandtes. Det var egentlig et Tillæg, da der ikke var Hartkorn paa Skovene, men kun Skovskyld beregnet paa det Udbytte, der gaves af Agern og Bog til Svinefode.

Skovbyerne Gejsing, Glibstrup og Øster Gjesten betragtede Trævæxten som en Gevinst eller Foræring, man kunde skalte og valte med efter Behag; den blev ej benyttet paa bedste Maade, thi saa den ene, saa den anden foretog utilborlig Hugst, ja rettest at sige, ødelagde det hele for lang Tid og det uden at have andet end skadelige Følger deraf; thi de forsømte Avlsdriften, bleve gjerne drikfældige, uvirksomme og forarmede, saa de bleve satte fra Gaardene. Saaledes passerede det ogsaa andre Steder i Landet, hvilket fremtvang Forordningen af 1805, hvorefter der endnu dømmes, naar der bliver Tiltale for ulovlig Skovhugst, for saa vidt der ikke ved Udstykning er lagt Baand ved Fredskovsforpligtelse. Om det var denne Forordning alene eller ældre Bestemmelser tillige, der betragtede Skovene som en Servitut, hvorover der af Besidderen ikke var fuld Raadighed, er mig ikke rigtig klar; det har været omtvistet ved Behandling i Rigsdagene om Skovfrihed. Jeg er en Elsker af Skov, helst ad Frivillighedens Vej, og vil meget nødig give den Betragtning Rum: »Vort Folk er endnu ikke saa udviklet, at det kan betroes værdig til Selvbestemmelse i den Retning til Landegavn, det ligger saa nær at se Øfter de første Fordele.« Naar man nu tænker sig, en Mand har et Stykke Jord, der mindre egner sig til Korn- eller Græsavl, og derfor beplanter det med Træplanter, vil han jo sjældent faa Udbytte deraf, men derimod en senere Ejer ved ordentlig Benyttelse faa god Indtægt og endda forbedre Skovene. Er Ejeren saa hensynsløs at tage Rub og Stub, saa det hele bliver ødelagt, hvilket vil ske, naar det er Naaetræbevøxning, der som bekjendt ikke her

til Lands voxer frem af sig selv, er det jo rigtignok en ærgerlig Sag, hvis det da var i det store, og derfor synes mig, der var noget rimeligt i, at der fandtes og anvendtes Midler imod en saadan Ødelæggelse ved et Slags Testamente af Anlægsgiverne, hvilket her fremsættes til Overvejelse af eventuelle Skovelskere og Plantere. Skjondt der for Staushede Plantages Vedkommende, der ejes af et Selskab, ikke er saa megen Fare for Ødelæggelse, har ovenanførte dog været Hovedgrunden til, at jeg i sin Tid gav min Stemme til at gaa ind under Statens Kontrol, ihvorvel Bidraget fra Staten ogsaa var værd at tage med. Et Anlæg af enkelt Mand staar meget mere Fare for i Fremtiden at gaa til Grunde, hvorfor jeg ikke betænkte mig ret længe paa at lade mit nuværende Anlæg hersteds gaa ind under Statens Kontrol, mindre af Selvkjærlighed end Formodning om at gjøre Gavn i klimatisk Henseende; thi det er min Mening, at naar Jylland igjen bliver mere skovbevokset, vil dette faa megen Indflydelse paa Frugtbarheden ved mere Regnfald og Bevarelse af Fugtighed.

XII. Den gode Bondetid kommer frem.

Efterat have foretaget disse Skovture, vendes tilbage til Levemaaden i Almindelighed blandt Befolkningen, og vil jeg da først berøre Kaffedrikken. Min Svigerfader, der var født paa Lillerøj 1766 og stadig opholdt sig i Sognet (død 1850), har fortalt, at han fik den første Kaffe, mens han var Ungkarl; de unge Folk i Byen Ravnholdt bleve en Aften budt om til en Træskomand i Byen for at smage Kaffe. Denne Drik vedblev at være en Sjældenhed som daglig Drik i den første Fjerdedel af dette Aarhundrede; de første, som kom i Vane dermed, brugte det i Smug,

navnlig naar de vare mindre Besiddere, dels for at være ene om det, dels fordi det blev anset for Ødselhed. I min Skoletid morede vi os med at gjøre Opdagelser, naar vi passerede Gaden, da Duften forraadte Hemmeligheden. Man levede i den Tid forøvrigt ret godt ved, hvad man selv avlede, der sparede ikke saa meget paa Smør og god Mælk, og Indslagting i Efteraaret var ret rigelig, da man ikke vidste at omsætte saa meget i Penge. Der var Landprangere i Sognene, der opkjøbte Smør, Uld og Skind, rejste dermed til Flensborg og hjemførte igjen Kaffe, Hør og andre Kolonialvarer. Handelen paa Kolding var liden, thi det Korn, som kunde undværes, blev afsat til Brændevinsbrænderierne. Kreaturudførselen til Hertugdømmerne var Hovedproduktet. Det var vist Aaret 1828, vi avlede megen Boghvede, og min Fader solgte 10 Tdr. à 5 Rdl. 9 Sk. pr. Td. til en Landpranger fra Haderslevengen; dette Kvantum blev leveret paa 2 Vogne i Kolding, hvorfra det søværts førtes videre. Kornhandelen i Kolding begyndte dog strax derefter og tog til med Aarene, eftersom Driften udvidedes. Først ved omtrent 1836 blev Korn- og Smørhandelen i Kolding livlig og tiltog derefter med Kæmpeskridt. Evnen til Bedriften var voxet betydelig, saa man merglede og udgrøftede paa Kraft. Deri var den østlige Del af Sognene noget forud, formedelst: at Kornjorderne i den vestlige Del ikke trængte saa haardt til Mergel for at give godt Korn, navnlig Revsing, Gamst og tildels Vester Gjesten og Andst, som de østlige. Der begyndtes samtidig dygtig paa ny Bygningers Opførelse, men Luxus var ikke almindelig før efter første Krig; jeg mindes saaledes ikke at have kjørt i en Fjedervogn før 1850, da vor Præst, der var kommet hertil Aaret forud, havde en. Saavidt erindres, kom de første Svingplove her til Sognene 1840.

XIII. Toldlinjen og Smugleriet.

Igjennem den sydlige Del af Andst Sogn var Toldlinjen imellem Nørre- og Sønderjylland, hvis Nærhed havde megen fordærvelig Indflydelse paa Befolkningen, foruden at denne var en Hader af al Told, især da man ved begge Sider stod under en Konge og ikke kunne forsone sig med denne Forskjel, navnlig Jyderne; Slesvigerne derimod paa-beraabte sig gamle Særrettigheder, og betragtede sig selv for lidt mere, der godt mærkedes ved Markeder paa begge Sider af Linjen, men navnlig fremavledes og trivedes Smugleriet i meget høj Grad; det var nok ikke værre i disse Sogne end den øvrige Del af Linjen. Her var stærk Studehold og Studehandel, og der svaredes den Gang Told af Kreaturer ligesom nu, men Kontrollen var næppe saa gjennemført, saa naar de blot vare komne over Grænsen til en By hinsides, vare de uantastelige. Fristelsen var derfor meget stor og benyttedes paa hvad Maade det bedst kunde ske, ja selv af agtbare Folk i andre Henseender regnedes det ikke for Synd ved Kneb at smutte udenom Afgiften, naar de blot kunde slippe godt derfra. Til en Tid blev Bestikkelsen af Opsynet saa indgribende, at efter Angivelse bleve de fleste af Toldvæsenets Betjente afsatte og Posterne besatte med andre; til andre Tidør bleve Betjentene mishandlede, ved at der brugtes Vold ved Anholdelse af Smuglerne, saa endog Gaardmænd kom i Tugthuset. Tonen i Befolkningen var saaledes, at man hellere hjalp Smuglerne end Kontrollørerne, ansaa det endog for Hæder.

Det skete undertiden, at en Desertør fra Tugthuset kunde faa en Pose paa Nakken med lidt Kramvarer i og meget godt kunde færdes uantastet, ja velset fra Dør til Dør og falbyde sine Varer, naturligvis i den Tro, at han var Kræmmer og derfor en brav Mand. Den Gang Tolden paa Kreaturer ophørte, formindskedes vel Smugleriet i disse Sogne, og det blev da mest Brændevins-Indførsel, hvor-

med der dreves Smugleri. Smugleriet af Kramvarer dreves mere vestpaa. 1851 blev Toldlinien flyttet til Ejderen, og derved ophørte denne Uorden herstedes. En anden Ulempe, som var for hele Landet, havde man ved Indførsel af Varer til Kjøbstæderne; der maatte svares Accise, en Slags Told af Smør, Favnebrænde, Havre, Talg, Vildt og slagtede Varer; der skulde holdes ved Portene og efterses, om ikke noget fandtes skjult i Vognene. Paa Markeds- og Torvedage kunde det imellemstunder opholde én længe, hvilket mangen Gang var værre end Afgiften, hvis Hestene især om Vinteren var urolige. Man undgik heller ikke Smugleri. Dette Besvær blev afskaffet samtidig med Toldgrænsens Flytning 1851. En anden Ulovlighed, der var beslægtet med Grændsesmugleriet, herskede ogsaa i disse Sogne, det var Smugbrænderi, som i min Ungdom dreves næsten hos hver Gaardmand, ja Sognefogder med. Det blev heller ikke betragtet som noget fejlagtigt, naar blot Øvrigheden blev holdt udenfor Værket, at den ikke saa det; thi Folk mente som saa, at Kornet, som brugtes dertil, var deres eget. I Aarene mellem 1830 og 40 skete det, at en Mand i Gjesten Sogn for Amtmanden skriftlig opgav Navnene paa 11 Boøere i Sognet, der drev Brændevinsbrænderi. Denne Skrivelse lod Amtmanden oplæse paa Gjesten Kirkestævne, saa blev der ej rørt videre ved den Sag. Kort derefter kom Kristian den ottende paa Trønen; han lod Circulære udgaa hele Landet over, at enhver, som var i Besiddelse af Brændevinstøj uden Bevilling, fik Lov til inden en vis given Frist upaataalt at afhænde disse Redskaber, hvorefter saa Lovens Strængighed vilde komme i Anvendelse, og dermed ophørte i Almindelighed dette Uvæsen. En enkelt, der ikke strax kunde bekvemme sig til Afhændelse af Tøjet, blev angivet, opdaget og straffet med Bøder og Tøjets Konfiskation. Erkjendelsen af det urette i et saadant Brug var dog allerede den Gang trængt sig frem, saa mange vare glade ved, at dette Brænderi

ophørte. Adskillige, baade Mænd og Kvinder, bleve saa heller ikke fristede til daglig skadelig Nydelse af Spiritus, der hemmelig ødelagde baade Aand og Legeme, og endelig sparedes en Del Ulejlighed.

XIV. Om Præsterne.

Pastor Højer, der var Præst i Midten af forrige Aarhundrede, og hvis Billede hænger i Andst Kirke, har jeg kun hørt ganske lidt omtalt; saavidt jeg véd, skal han have været noget stræng. Hans Eftermand, Pastor Høstmark, som kom til Embedet i November 1759, var en rettroende nidkjær Herrøns Tjener, der virkede meget til det kristelige Livs Fremme i Menighederne, der selvfølgelig igjen tabte sig noget efter hans Afgang: men det ægte bærer dog sin Frugt igjennem Tiderne. Et Oliemaleri med hans smukke Billede, der hænger paa Væggen i Andst Kirke, er nu noget falmet og har Rift paa Lærredet. Naar jeg i min Ungdom en enkelt Gang kom i Kirken, var mit Blik henvendt paa dette Maleri med stor Interesse og Ærbødighed. Han døde i Embedet 1793. Efterfølgeren, Junghans, udmærkede sig ved en sjelden Akkuratess og Bestemthed, mødte ved Kirken til Klokkeslettet paa Minuttet og havde i mange Aar en Kudsk, der vidste nøje Besked og fulgte den. Dette havde megen Indflydelse paa Pastoratets Beboere, der og blev vænnet til at møde efter Indvarslingen andet Steds, og jeg tror nok, at disse Sogne har noget forud i denne Retning, saavidt jeg har kunnet skjøne. Han var en rettroende Mand, som de fleste Præster i den Periode noget berørt af Fornuftreligion, saa det kristelige Livsrøre var mest fra hans Formands Tid og derfor i Forfald. De ovenfor berørte Fortrin gjorde, at han overfør sine Sogne-

mænd vedligeholdt den stærke Respekt, som fra Arildstid var til Stede; dog at kysse Præsten paa Haanden blev aflagt forinden hans Afgang. Saaledes kan jeg erindre, at Præsten havde leveret min Fader en Læsebog som Foræring til mig for udvist Flid i Skolen (jeg har den endnu), min Moder kunde ikke faa mig til at gaa hen og kysse Præstens Haand til Tak derfor, og hvorfor ikke? netop fordi jeg ikke nogen Sinde havde set andre gjøre saa. I de første Aaringer af hans Embedstid var der Uenighed imellem Præsten og Gamst By om Ejendomsretten til Gamst Sø, der førte til Proces. Dommen faldt baade ved Under- og Overretten saaledes, at Embedet var Ejer af Søen til Midtstrøms, saavidt Præstegaardens Marker og Enge naaede. Det havde især Betydning for Rørskjæret. En anden Sag, Præsten vilde have gennemført, vilde ikke lykkes. Cancëlliet blev ansøgt om at paalægge Røj Beboere Offer og Accidenser lig andre Beboere i Sognene, men Svaret lød, at hele Røj Rettighed blev betragtet som én Person i den Henseende og kunde ikke paalægges mere end den en Gang bestemte Refusion til Præst og Degn. Han var gift 2 Gange, havde ingen Børn selv, opdrog en Plejedatter af Familien, levede et exemplarisk Liv, drak sit bestemte Kvantum Vin daglig og havde sin egen Vin med, naar han enkelte Gange kom til Gilde i Sognene. Han havde Medhjælpere i Skole- og Fattigkommissionerne; Præstens Vilje var i Reglen Kommunallov, og ingen anden end han havde noget at skrive i Protokollen uden sit Navn; men Orden var der i denne Præsts Tid. I de sidste 5 Aar af sit Liv havde han en Kapellan ved Navn Ramsing, der ogsaa var en bestemt, tjenstivrig Mand. Man fordrede den Gang alt af Gjerning uden Tro til Bevæggrund. Pastor Junghans døde 1833. Efter Junghans kom Pastor Vinge, som nok var en flink Mand, men havde i sit forrige Embede haft megen Omgang med Herremænd, og som Følge deraf mindre med Bønder; han gjorde heller ej synderlig

kjendtskab med Bønderne i de faa Aar, han var her. Hans Prædikener gjorde heller ikke nogen kjendelig Virkning, thi de lød ligesom en Remse, et Skolebarn lod udstrømme. Savnet blev derfor ikke stort, da han befordredes andet Steds. Den næstfølgende var Pastor Ask, en ældre Mand, der i sine unge Dage havde været Herremand eller dog Proprietær, derefter Præst paa Vestkysten i nogle Aar, var her ikke ret længe, inden han maatte anskaffe sig en Kapellan til de kirkelige Handlinger, hvormed baade han og Menighederne vare vel tjente, thi Kapellanen (han hed Jørgensen) var en herlig Præst til at forestaa sit Embede og tog sig deraf med Kjærlighed paa Troens rette Grund; tilsidst maatte han ogsaa varetage Soggenes kommunale Anliggender som Formand i Sogneforstanderskabet, hvilket egentlig var ham til Besvær, thi hans Livsgjerning var at være Præst og ikke andet; han holdt dog ud med det kommunale til den gamle Præsts Afgang 1849. Sluttelig fik vi Pastor Aaby, som kun var her neppe 1½ Aar. Han var en dygtig Mand, men Menighedens Samliv med ha mvar ikke heldigt. Han havde været Præst paa Mors i atten Aar, hvor der sagdes, at han havde ført et enevældigt Regimente, forflyttedes derpaa til Falster, hvor der var et udviklet kommunalt Liv, som han ikke kunde være sammen med, kom i adskillige Processer, der nødte ham til at søge derfra, og kom saaledes hertil i den Formening at komme under gammelvante Forhold ligesom paa Mors, men skuffedes fuldstændig deri, var derefter saa heldig at faa Embede i det slesvigske, der ved Oprørets Slutning manglede danske Præster. Han var den sidste Præst, som disse Optegnelser omhandler.

XV. Kristeligt Livsrøre.

Om kristeligt Liv i Sognene kan jeg kun berette lidt. I den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede var der efter

ældre Folks Udsagn i mange Familier et virksomt Tros-
liv til Stede. Luthers og Henrik Møllers Huspostiller
fandtes rundt om paa Folks Hylder. ligesom og forskjellige
Andagtsbøger laa støvede og forslidte, bærende Præg af
Ælde, og beviste at have været meget brugte. I Slut-
ningen af forrige og langt ind i dette Aarhundrede havde
Vantro og Sløvhed faaet Indgang næsten over alt, det laa
noget i Tiden; efter den lange Krigsperiode fulgte det be-
sværlige i Udkommet for det daglige Livs Erhverv. Om-
kring ved 1840 fandt religiøse Bevægelser ude fra Indgang
hist og her ved Lægfolk, der holdt Forsamlinger og vakte
Folk til at spørge sig selv om mere, end hvad vi skulde
æde og drikke; ja, Lægfolkenes Taler var saa kraftige, at
de rørte op i Samvittighederne og hos den enkelte let
fremkaldte Spørgsmaalet: »hvordan kan jeg blive salig?«
I min Konfirmationstid hed det: »gør dette, saa skal du
blive salig.« Lægprædikanterne kaldte frimodig dette en
falsk Lære, da det alene var Troen paa Jesu Kristi For-
soningsdød og Opstandelse, der kunde give Hjærtet Fred,
som Følge deraf frembringe Lysten til et helligt Liv.
Visse Opvækkelsesprædikanter frembragte en Del Røre
ved at fremstille deres eget foregaaende Liv i Sydens
Tjeneste, hvorledes de havde faaet Øjet aabnet for den for-
tabte Tilstand, hvori de befandt sig, ved at randsage Guds
Ord, søgende efter oprigtig Anger, og erholdt Fred ved at
henty til Kristus, der har lidt Døden for alle Syndere. I
de Huse, hvor Prædikanterne fik Indgang, holdtes jævnlig
Forsamlinger til Opvækkelse og Opbyggelse, og der spo-
redes kjendelig gode Virkninger blandt Folk, om de end
ikke just var med i det hele taget. I Begyndelsen vakte
det ogsaa Uvilie hos Flertallet mod dem, som kaldte sig
troende, at de blev benævnte Hellige, hvilket skulde be-
tyde Skinhellige; thi udenforstaaende kunde ikke skjønne,
at det forandrede Liv var virkeligt, men noget paataget
eller blot og bar Hykleri; ubekjendte med Aandens Virk-

ninger i det menneskelige Hjærte. Hykleriet kunde desværre heller ikke helt udelukkes, saa at der imellem Forsamlingsfolkene fandtes en Judas saa vel som og Skjævheder i det nyvakte Liv, navnlig var den første Opvækkelsesperiode ledsaget af strænge Former, om en troende Kristen turde være Deltager i Fornøjelser, saasom Spil og Dans, og det var ikke helt fri for hist og her at blive betragtet som Maalestok for, hvorvidt Vedkommende kunde tilregnes sand Kristendom. Øvrigheden, der mange Steder i Landet optraadte imod de gudelige Forsamlinger hos Lægfolk, udstrakte dog ikke Forbudet her til Sognene; dog var daværende Sognepræst, Pastor Ask ikke venlig stemt for Forsamlingerne, kaldte dem endog lovstridige, men forholdt sig imidlertid rolig. Vranglære tror jeg ikke fik Indgang. En enkelt Familie gik over til Mormonismen og rejste til Amerika. Denne første Opvækkelse strakte sig til 1848, da Krigen og Frihedstankerne lagde væsentlig Beslag paa Folkene. Hvad der senere er kommen frem af kristeligt Livsrøre kan vel væsentlig kaldes efter den grundtvigske Opfattelse, ligesom og den indre Mission udfolder Virksomhed i den østlige Side af Sognene.

XVI. Om Skolevæsenet.

Da disse Sogne hørte under Rytterdistrikterne, mens Fæstevæsenet eksisterede, blev der af Kong Frederik den fjerde bygget en Skole i Store Andst og en i Øster Gjesten By og til hver beskikket en Lærer; det var dog kun i Andst, der var Kirkesanger eller Degn, der saa besørgede Kirkeforretningen i begge Sognene, de beholdt denne Retighed, indtil Skoleanordningen af 29. Juli 1814 udkom. Uddannelsen af Lærerne indtil denne Tid var højst for-

skjellig, nogle var studerede halv Vejs til Præster, andre var afskedigede Militærpersoner, der paa en eller anden Maade var blevne udygtige til Tjenesten, som her fik et tarveligt Levebrød. Skolegangen var uden Tvang, og Smaafolks Børn kom ikke meget i Skole, inden den Vinter, de forberededes til Konfirmation, men hvem der havde Ævne og Villie til at lade deres Børn flittig søge Skole, fik et ret godt Udbytte deraf efter den Tids Fordringer, der blot bestod i Læsning, Skrivning, Regning og Religion, efter Lejlighed; thi da der kun var et lille Antal, var Vejledningen rigelig. Ovennævnte Skoleanordning, der bestemte tvungen Skolegang, blev dog først sat rigtig i Værk 1825 samtidig med Indførelsen af den saakaldte indbyrdes Undervisning. Nogle Aar før var der oprettet Seminarier til Uddannelse af Lærere, og nu kunde der i de to Skoler i Sognene foretages en mere udviklet Læremaade i Grammatik eller Sproglære samt i Geografi og Historie, men nu kom ogsaa Vanskelighederne ved, at Børneantallet voksede ved Tvangens Indførelse, saaledes, at Tilsynet ikke kunde rettelig overkommes. Den ny Undervisningsmaade paa Tabeller med Hjælpere og Bihjælpere efter et noget militærisk Tilsnit, skulde vel udfylde Hullerne i det større Omfang, som det voksende Børneantal krævede, men denne Undervisningsmaade blev man snart kjed af, saa det hendøde efterhaanden. Ved Siden af de to nævnte Skoler eksisterede i Begyndelsen af dette Aarhundrede en Skole i Gamst, om den holdtes alene af Beboerne eller der gaves Tilskud af Skolekassen i Andst, véd jeg ingen Besked om, men 1832 var Skolen besat med en seminaristisk dannet Lærer. I Gjesten Sogn blev sidst i Tyverne oprettet Vinterskole i Revsing og Røimark for nederste Klasse Børn, hvert Sted i Reglen undervist den halve Tid af en Præparand til Seminariet. 1850 blev et nyt Skoledistrikt oprettet for Gjesten Vestersogn, men Røimark og Ravnholdt vedblev at nyde Tilskud til eget

Skolehold, indtil Øster Gjesten Skole 1866 udflyttedes, hvor den nu er. Geising og Lille Andst Skoler var allerede byggede 1842 uden Jordtilliggende, men Geising og Gamst er senere tillagte Jord.

Fra den Tid Skoletvangen sattes i Værk, blev og øvet Gymnastik, for saa vidt Lærerne egnede sig dertil, men havde ikke den Tilslutning fra Hjemmene, der kunde give Lærerne fornøden Lyst til at øve denne Idræt med ønskelig Fremgang, ligesom den tillagte Lønning ogsaa var tarvelig nok, og det varede længe, inden Lovgivningens Bud fuldtud opfyldtes, under det noget ugrundede Paaskud, at Beboerne ikke kunde taale Udgiftsbyrden. Det har saaledes ikke været uden Krænkelse for mit Vedkommende, en senere Overvejelse har ført til, at min Barndomslærer saa længe maatte taale Indskrænkning af det, Lovgivningen havde tillagt ham i sit omfattende besværlige Embede.

XVII. Fattigvæsenet.

I den første Fjerdedel af dette Aarhundrede var der ingen Ordning af Fattigvæsenet; de trængende gik mest omkring og tiggede fra Dør til Dør, baade gamle og Børn. Et Fattighus blev bygget i Nærheden af Jordemoderhuset paa Gamst Mark, hvor nogle Familier blev vist til og boede i Samling; der blev leveret nogle Fødevarer, og et Par halvtossede Folk, der ikke kunde retirere sig selv, blev satte til Familierne, nogle stærkere, men fjollede Personer, som ikke kunde faa Plads, blev satte paa Omgang hos Gaardfolk, saaledes at deres Ophold blev en Dag pr. Tønde Hartkorn paa Stedet. Foruden at denne Omgaaen var en Byrde for Beboerne, navnlig med Hensyn til Natteleje, drev de Sladder og Bagtalelse, afstedkom Klammeri og Spektakel, tilligemed den

daglige Omløben, og Børnene, der afholdtes fra Skolegang, laa og dovnede paa Gader og Veje om Sommeren og frøs om Vinteren i utilstrækkelig Beklædning, jævnsides Tiggeriet, og mangen Gang benyttede Forældrene Børnene til at samle hjem, medens de selv plejede Magelighed. Efterhaanden, som der skulde sørges bedre for de fattige, blev Besværet større ogsaa med at faa uægte og forældreløse Børn hensatte i ordentlig Pleje, i det at Antallet voksede, og Trangen erkjendtes.

Omkring ved 1840 besluttede Fattigkommissionen med den nylig ankomne Præst, Pastor Ask, i Spidsen tillige med nogle tiltagne Mænd i Sognene at indkjøbe et Sted paa Gamst Mark, hvorpaa holdtes 3 Køer, og derpaa opføre Bygninger til et saakaldt Arbejdshus, der dog rettest burde hedde Fattiggaard; thi virkelige Arbejdere var eller blev mindste Del, men en god Indretning var det som Opdragelsessted, derved at en Del Børn blev plejede ordentlig og holdtes til Skolegang; disse fandtes og at være veltilfredse, medens gamle Folk fandt sig trykkede ved at berøves egen Husholdning og det fri Liv, som de var vant til, om det end havde været nok saa mangelfuld. Omendskjønt Fattigkommissionen havde været saa omsigtig at faa nogle agtede Beboere i Sognene vundne for Planen, slog det ikke helt til, og Misnøje med Foranstaltningen ytrede sig stærkt i Førstningen, der forvoldte Splid, som trak sig ud i flere Aar, til der blev Skifte et Par Gange af Medlemmerne i det vordende Sogneforstanderskab. Dertil bidrog og, at man var uheldig med den første lokale Bestyrer, der lagde an paa at afknappe utilbørlig paa Fattiglemmerne og tillige førte noget strængt Regimente, hvoraf noget ikke godt kunde helt undværes; da dette blev forbedret, viste det sig, at Indretningen maatte antages for god, især da den større Gaard blev indkjøbt, og Husholdningen saaledes har faaet Lighed med andre Gaarde. Den største Fordel for Kommunen laa deri, at den Slægt,

som har faaet sin Opdragelse paa Fattiggaarden, blev til nyttige og selvstændige Medlemmer af Samfundet, og Fattigdommen formindskedes, der ellers efter den gamle Stil truede med at vokse til en betænkelig Størrelse.

XVIII. Om Vejvæsenet.

Med Hensyn til Vejvæsenet, før Kommunalloven af 1841 og samme Aar om Vejvæsenet udkom, da véd jeg, at Gjesten Sogn udførte Naturalarbejde ved Skodborghus og ved Hessellund med Grundforbedring af Ribe-Kolding Landevej, da den paa ny blev anlagt omkring ved 1820, saa vel som og at Gjesten og en Del af Andst Sogne havde Vejstykker at vedligeholde paa Kolding-Viborg Landevej igjennem Dons By efter Aagaard, undertiden vedligeholdt af Sognene selv, men mest blev der lejet dertil; sidste Aar (1841), da dette Forhold bestod, var jeg med at leje Mænd dertil i Dons By og gav nogle og Fyrrer Rigsdaler Kurant derfor. Nogle Aar før, jeg tror det var 1833, 34 og 35, at Gjesten Sogn med nogen Hjælp fra Andst Sogn grundforbedrede Vejen fra Røjskovhus til Veerst Markskjel under Vejledning af en Vejbetjent. Beboerne fik hvert sit Stykke efter Hartkorn at gjøre i Stand, de holdt igjen saa længe som muligt, og forsøgte, naar der kom Ordre fra Herredsfogden, at faa Udsættelse, men det var rigtignok ikke for tidlig, der blev gjort Alvor deraf, thi Passagen fra Røjgaard til Skovhuskroen var næsten livsfarlig til Vogns, Hulveje i Lermoradser og hoppende over Egetræsrodder, saa man maatte gaa og holde imod for ikke at vælte, og uden ret at vide, hvilket Spor var bedst at følge. De andre Veje i Sognene blev holdt farbare af hvem der mest brugte dem, sædvan-

lig Byvis, undtagen Præstevejen mellem Kirkerne, der var afdelt Mandsvis, og blev holdt godt i Stand. Efter at Kommunalloven og Vejloven var udkommen, hvorefter Amdsraadet og Sogneforstanderskabet oprettedes, blev alle Sogneveje udskiftede efter Hartkorn og indkastede og nogle Aar derefter opmaalte igjen og omskiftede efter Taksation efter Vejenes Beskaffenhed, i tre Klasser, hvilken Inddeling bestod indtil Sogneraadet overtog det hele.

XIX. Deltagelse i det offentlige Liv.

Den politiske Bevidsthed i Sognene har jo sin første Begyndelse ved Stænderforsamlingens Indførelse Aar 1833, og det var jo kun meget smaat i Førstningen, da ingen kunde udøve Valgret, som ikke var i Besiddelse af 4 Tdr. Hartkorn, og selve Stændernes Beslutninger kun var raadgivende, saa hvad den kongelige Kommissarius ikke vilde gaa med til, faldt foreløbig ganske bort, hvilket naturlig svækkede den vakte Interesse for Statsanliggender; ja selv den Gang Kong Frederik den syvende i Aaret 1848 gav Indbydelse til at tegne sig, hvem der vilde være Vælger til den grundlovgivende Rigsforsamling, mødte det i Førstningen ingen Imødekommen eller Opmærksomhed. Sogneforstanderskabet udnævnte da et Medlem i hvert Sogn til hver Dag i en Uge et Par Timer at være til Stede i Skolen for at modtage deres Underskrifter, der mældte sig som Vælger, men saa godt som ingen mødte, det var først efter indtrængende Opfordring af daværende Kapellan Jørgensen, den Gang ivrig Frihedsmand, der var meget medvirkende til, at en Del bekvemmede sig til at være med. En ældre Mand, der havde haft mange Bestillinger og nød megen Tillid, ræsonnerede som saa: det er ikke

godt at faa mange Hoveder under en Hat, der kunde nok være Mangler at afhjælpe, men det kom nok, efterhaanden som det behøvedes, thi den bestaaende Regering var mere upartisk, end naar mange mægtige omkring i Landet fik stor Betydning efter egne Interesser. Saadan en Udtalelse fik villige Øren manges Steds, saa man ikke var saa forhippet paa at være med paa det ny, senere er vi som bekjendt komne godt med og føler endda stærkere Savn, eftersom Øjnene oplades for, hvad der kunde forbedres til det almindeliges Vel.

Med det samme, den politiske Side indadtil bliver omhandlet, ligger det nær for mig at give lidt Beretning om det nationale Forhold udadtil. I Marts Maaned 1848 var det, Oprøret brød løs i Hertugdømmerne under Ledelse af den avgustenborgske med vort Kongehus beslægtede Hertug af Avgustenburg og Prinsen af Noer. I de Dage gik der pludselig som en Løbeild det Budskab, Dag og Nat, at Slaverne var udbrudte af deres Fangenskab i Rendsborg og strejfede ad Jylland til for at overrumple Befolkningen med Ild og Sværd. En Bevægelse kom i Gang, som ingen før eller senere har kjendt Mage til. Den ene drev den anden af Sengen midt om Natten, Kirkeklokkerne ringede, og Mandfolk, unge og gamle, samledes byvis, grebe til Vaaben af alle Slags, tog af Sted for at møde Fjenden, med en Hurtighed, som synes utrolig, ridende Bud mellem Byerne, forkyndte de æventyrligste Rygter om, hvor Slaverne var ankomne og huserede, hvorefter saa Mandskabet tog efter de betegnede Steder og fik efter en lille Ilmarsch den Overbevisning, at det hele var blind Allarm. Denne Bevægelse gik vist for sig hele Jylland over, og det blot i et Par Døgn; hvorfra det udsprang, blev ikke opklaret. men havde til Følge, at man begyndte at skaffe sig Vaaben, Geværer, Sabler og Spyd, samledes hveranden Dag til Øvelse, ledet af forhenværende Militære, til at forberede en Landstorm. Skrifter blev i den An-

ledning uddelte omkring i Sognene. Det hele kom dog slet ikke i Anvendelse, thi da Oprørerne virkelig brød over Grænsen, var de ledsagede af den store tyske Magt, som det var unyttigt for vort lille Folk at give sig i Kast med, men dog ikke uden Kamp trak det sig tilbage for Overmagten uden at miste sin nationale Ære. Denne pludselige Folkerejsning gav Anledning til mange Tanker og megen Omtale, der byggedes Noveller og Smaaanedkoter i morsom Stil, men ogsaa alvorlige Betragtninger af dem, som saa mere i Bevægelsen end blot Narreværk, om ikke saa lige en Spaadoms Opfyldelse, som mere en Henpegen paa, at naar Tidsfylden oprinder, enten til vort Folks nationale Gjenforening med Sønderjylland eller Samfundets Omordning, behøver Folkeanden kun et Pust fra det Høje for at sætte Sagen igjennem, den ledende Personlighed vil nok vise sig i rette Tid.

XX. Gildeskikke og andre Fornøjelser.

Med Hensyn til Morskab udenfor Hjemmene i den første Halvdel af dette Aarhundrede, da vedligeholdtes de gamle Skikke endnu uforandrede, det var for Ungdommen Søndag Eftermiddag om Foraaret med Boldspil, fælles for Karle, Piger og Dreng, længere hen i Sommeren Skorstens- og Keglespil af Karle om Penge. Om Vinteren de saakaldte Legestuer (Liigs), hvor en Musikanter spillede paa Violin, hvorefter der dansedes; naar det var bestilt forud, tog det gjærne hele Natten med; det gik almindelig fredeligt, kun iblandt dem, som spillede Kort, kunde det undertiden komme til Slagsmaal, det vil sige i dette Aarhundrede; thi forud for dette hørte det til Dagens eller Nattens Orden, at Legene sluttede med Slagsmaal; der spurgtes ikke, om

nogen sloges, men hvem sloges; at der kunde opstaa nogen Klammeri mellem Karlene om Pigerne hører til enhver Tid, men nu om Stunder i en finere Stil.

Bryllupper, Barselgilder og Begravelser var ellers af de mest fremtrædende Sammenkomster, og deri maatte ingen Indskrænkning finde Sted, og Lavene var gjerne noget omfattende. Bryllupperne var de betydeligste, medtog i Almindelighed 3 Dage med 8 Dages Varsel, dertil benyttedes helst en Ungkarl, der var forsynet med et skrevet Bydebrev, han havde lært udenad, men for en Sikkerheds Skyld laa aabent inden i Bydmandens Hat; det første, han kom inden Døren, hvor der skulde bydes til Bryllup, tog han Hatten af og holdt hen for sig (det var ellers ikke saa lige Brug, man tog Hatten af paa fremmed Sted uden hos Præsten eller højst Degnen), begyndte derpaa at opsigte Ramsen for hvem, der var til Stede i Huset, naar han saa lykkelig var avanceret en Del igjennem, blev der undertiden gjort Prøve med Afbrydelser, f. Eks.: hvad Klokkeslet skal vi møde? den nævnte Bydmand lader sig ikke forbløffe men fortsætter rolig til Enden og forlanger Besked om ret Bud. Til en ordenlig Brudeskare hørte fra 2 til 10 à 12 Forridere, der alle var ugifte, derefter paa første Vogn 2 til 4 Musikantere forsynet med Trompet, Klarinet og Violin, der gav et Numer af og til paa Turen; endvidere saa mange Brudepiger, der kunde findes i Lavet, dernæst i en 3-stolet Vogn med Bruden ene i midterste Sæde og to Brudekoner i bageste Sæde, derpaa en lignende Vogn med Brudgom midt i og to Brudgomsførere i bageste Stol, og til Slutning det øvrige Følge efter selvvalgt Orden. Det var ogsaa Skik, naar Brud og Brudgom havde Hjem paa hver sin Side af Brudens Kirke, da først at samles ved Kirken med hvert sit Følge, eller ogsaa samledes Skaren paa et andet passende Sted paa Vejen til Kirken; et eller andet Sted blev fyret Æresskud af Venner til Brud eller Brudgom. Naar Forriderne var naaede til Kirken, noget førend Vogn-

skaren, holdt de stille et Minut eller to, derpaa i strakt Galop tilbage forbi Vognrækken, hilsende med Hatten i Haanden, og det gjaldt da, hvem der kunde komme først hen til Kirken og begynde Opstilling af Rækken i Linie, til Brudefolkene var af Vognene. Den samme Tur maatte foretages ved Hjemkomsten, og da der al Tid mellem Flokken var uvante Ryttere, skete tit Uheld ved Fald af Hesten med brudte Lemmer; gik det godt af, var Samtalen livlig om, hvem der vandt Forspringet. Ved Kirken var gjerne samlet en Flok fattige, til hvem der af Brudeparret blev kastet Skillinger, som ogsaa imellem foranledigede Skubberi. Bryllupsdagene var i Reglen Løverdage (Vielsesdagen), Søndag og Mandag, de to sidste Dage gik Toget ensformig til Kirke. Mandagen var kun Mand og Kone fra hvert Sted, og den Dag maatte Brudeparret gaa for Borde, medens de foregaaende Dages Opvartere sadde til Bords. Denne Dag kom ogsaa fattige og blev beværtede mere eller mindre efter Ævne og Villighed.

Gilderne gik omtrent saaledes til: Ved Indkomsten i Gildeshuset modtoges den mandlige Del af Hovedopvarteren med en Tallerken belagt med overskaaret Rugsigtebrød uden Smør paa, en næstefter med et mindre Sølvbæger indeholdende Brændevin og et større Bæger af Sølv med Øl. Kvinderne bødes tynde Knæppekager lavet af Bygmel, Smør og Fløde, Drikken vekselvis Mjød eller Brændevin. Efter denne Velkomst begyndte det svære Arbejde med at faa Gjæsterne til Bordet. At Brudefolkene og deres Ledsagere skulde først, faldt af sig selv, derpaa kom Vanskelighederne; der skulde tages Hensyn til Familierne nær og fjærn, de sidste kaldtes Fremmede og maatte have Æren først, om de end var lidt ringere udstafferede end nærmere boende. Gjæsterne hjalp ikke til at faa Ende paa Bordsætningen, nogle skjulte sig dels af Beskedenhed, dels for Moro at skaffe Bordbyderne Bryderi, disse gjorde dog deres bedste for at træffe det rette, vel

vidende, at skete der Fejl med Rangen. kom Misstemning til Stede i den Grad, at Fornøjelsen for Vedkommende sank stærk ned mod Nul. Den omsigtige Bordsætter havde gjerne en Plads udset i Beredskab til at bænke en midlertidig fraværende, uden at udsætte sig for at alt for stor Misnøje. Naar dette endelig er overstaaet, begynder Mad-sætningen først af Bydemanden. Efterat Degnen har læst Bordbønnen, begynder Spisningen, og samtidig leverer Musikanterne et Par Numre paa Violin i hvert Værelse. Retterne er: Suppe paa Oksekjød og Høns, til Kjødet Peberrod; næste Ret: Vinsuppe og kogte Flæskeskinker eller Bøster, som de kaldes; tredie Ret: Steg af Lam, Kalve og, hvis det er flot, Gaasesteg og tilsidst Tærtekage. Naar Stegen sattes paa Bordet, brugtes ogsaa at affyre et Geværskud uden for Vinduet; det var iøvrigt en mindre vel anbragt Æresbevisning, thi det satte Skræk i Kvinderne og havde somme Tider skadelige Følger, blev ogsaa aflagt før disse Gildeskikkens Ophør. Drikkevarerne er hovedsagelig Brændevin og meget godt Øl, nogle Flasker Vin omkring ved Brudebordet, hvorfra Glassene gaar omkring til Kagerne, kun et Glas ved hver Flaske. Ved den sidste bæres af første Opvarter en Tallerken omkring, hvorpaa hver Bordgjæst maa ofre et Par Skilling til Fordel for Musikanterne, derefter en Tallerken bestrøet med Salt, hvorpaa Kogekonens betænkes med en Lybskilling af hver. Ingen Taler, ingen Klinken, men ved Bordets Slutning blev under Degnens Ledelse sunget den i Salmebogen dertil bestemte Salme, hvorefter Gjæsterne ikke alene takkede Værten og Værtinden for Mad, men ogsaa hverandre indbyrdes i Stedet for Velbekomme. Efter nogen Underholdning, medens Bordene afdækkedes og satte uden for, Opvartere og Musikantere blev forsynede med Mad, fejedes Gulvene, og Dandsen begyndte efter Regler, som jeg næppe véd Besked paa. Efter et Par Timers Forløb gaves Kaffe i særskilte Værelser; Kvinderne først. Ældre Mænd eller

hvem, som ikke deltog i Dandsen og heller ikke vilde være stadige Tilskuere, holdt Samtaler ved Borde for sig selv, hvor Bægrene besøgte af og til eller gik paa Omgang; der diskuteredes Bedrifter fra Krigstjenesten og hvad der ellers kom for fra forrige Dage; Nutiden og Fremtiden befattede man sig sjælden med. Kortspil brugtes af og til af enkelte, som ikke interesserede sig ved Dandsen. Næste Dag (Søndag) faredes til Kirke som forrige Dag og gjentoges den samme Fremgangsmaade med Gildesfærden. Kvindernes Dragt var noget mere straalende. Det var Brug, man gav Skjænk. der bestod af Penge, til den, der bekostede Gildet, kun enkeltvis Gjenstande til Brudeparret af nærmeste Familie, eller hvis en meget velstaaende uden for Lauget ret vilde vise sig. Brylluppet var derfor overkommeligt, thi enhver Familie af Lavget gav Bidrag af noget, som kaldes Fon eller Fødning et Par Dage før, der bestod af et Stykke Smør fra 2 til 8 Pd., et Par levende Høns og Æg efter Ævne foruden nymalket Mælk og kogt Fløde. Pengeskjænken var omtrent 1 Spesie (4 Kroner) eller lidt mindre fra en Gaardmand. Begravelses- og Barne-daabsgilder havde noget Præg efter Bryllupper men indskrænkedes dog ikke saa lidt baade med Madretter og Tid, dog var der for det meste Andendagsgilder for Lavget, og der gaves Fon, dog ikke saa meget. Ved Begravelser fra forrige Aarhundrede maatte Liget bæres til Kirke paa en Bærebør, om der var nok saa langt, og var mangan Gang meget anstrængende, hvor der skulde en solid Frokost til forud, imellem blev den for solid for rigtig Lysthavende. Der var et Mundheld, der brugtes mellem Samværende, naar der skulde drilles lidt: »a ska nok hous dei 'et, naar er ligger o 4 Mands Skoller«, dermed betegnedes den Besvær, det vilde blive med at bære Liget. Naar de længst boende i Gjesten Sogn fra Røi og Ravnholdt havde Lig at føre, saa mødte Vestersognet i Øster Gjesten og tog Part i Byrden, det var noget andet end nu, da man kommer

kjørende i en Fjedervogn En saadan omhandlet Ligbaare har i mine yngre Aar staaet i Gjesten Kirkes Skrifte- eller Vaabenhus, den brugtes da kun til at sætte Lig paa, naar det ikke kunde blive begravet samme Dag, det bragtes dertil, formedelst Præstens Forfald. Bemældte Ligbaare var skjænket af Ejeren paa Røjgaard Vilhelm Brochmann, som forhen er anført i disse Optøgnelser.

Foruden Gilderne, der ogsaa kaldtes Høtter, var ingen andre Adspredelser fra det daglige Livs Slid end Markederne, hvortil man glædede sig længe forud; thi der kjendtes ikke saa meget som til Dyrskuer eller Møder af nogen som helst Slags uden for Bystævne, det hørte derfor ogsaa til Sjældenhederne at se Vogne en Søgnedag belæsset med flere Personer paa Fornøjelsesture; saaledes kan Tilstanden siges at have været indtil omtrent ved 1840, da Velstanden blev mere almindelig, følgelig baade Kjøretøjer og Klæde- dragterne rigeligere; hidtil havde en Gaardmand intet andet Overtøj end et Slag af Vadmel med mer eller mindre ægte Farve. Til dagligdags saa man heller ikke nogen Mand iført Kjolc, langt mindre unge Mennesker, en hvid Vadmelstrøje under Vesten brugtes som Ydertrøje om Sommeren og hvide Lærreds Bukser og lige saa Strømper, hvis man da ikke var barfodet; i min Drengetid blev baade Hoser og Træsko borte om Sommeren. Kaskjætter var ikke rigtig komne i Brug, men en strikket ulden Hue med spids Top, der endte i en Dusk, var Hovedbedækning, de simple af graa Farve, de finere højrøde. I den Tid gik man og til Kirke med Træsko paa, naar det ikke var Højtid eller Gildesfærd, om det saa var til Altergang nøjedes, mange med at gaa op til Alteret paa sine Hosesokker efterladende Træskoene i Stolene, det er jo da af Mangel paa Støvler eller Sko.

XXI Afholdsbevægelsen.

I de sidste Par Aar før 1848 kom en ny Ting frem i Befolkningen, det var Fremstilling af det unyttige og skadelige ved Nydelsen af berusende Drikke. Det var fra Amerika, at disse Advarsler havde sit Udspring, mange Skrifter derfra udbredtes her til Lands og kom ogsaa til vor Egn med Opfordringer til at stifte Foreninger, hvori man frasagde sig Nydelse af alle spirituøse Drikke; den Slags Foreninger var kun Maadeholdsforeninger, da de gjærede Drikke, Vin og Øl ikke afsagdes, og Fristelsen til Beruselse laa derfor meget nær, og Hensigten fuld Ædruelighed opfyldtes saaledes ikke; det viste sig og snart, at disse Foreninger ikke kunne bestaa til rigtig Nytte. I Kjøbenhavn stiftedes et Blad kaldet »Menneskevennen« med det Formaal, at virke for Totalafholdenhed af alle Slags berusende Drikke, som det eneste Middel, svarende til Hensigten, og dette Ugeblad vandt megen Fremgang her i Landet ogsaa til vore Sogne. Der blev dog ingen virkelige Afholdsforeninger oprettede her; thi en Vanskelighed frembød sig mere end egen Frasingelse, det var, man maatte heller ikke byde andre noget af disse Drikke, og det ømmede Folk sig ved, da det gjorde stærk Skaar i Gjæstfriheden, der netop fyldestgjordes bedst med disse Drikke, som nu var blevet Folk kjærest at modtage, saa vel af Husets Folk som fremmede. Alligevel var der en Del ældre, som indsaa det fordærvelige i Vanen med Drikken, og mange unge frasagde sig selv Nydelsen, og var Krigen ikke kommen paa, var der Tegn til, at Totalafholdssagen ogsaa her havde vunden Fremgang i større Maalestok til Gavn for saa at sige ethvert Hus.

For ikke at komme Nutiden for nær vil jeg her slutte disse Optegnelser.

